LA CATEDRAL DE VALENCIA

F. ALMELA I VIVES

LA CATEDRAL DE VALENCIA
F. ALMELA I VIVES
5

COL·LECCIO
SANT JORDI

I. Literatura Cristiana. - II. Art Cristià
III. Història de l'Església

Volum 5.è (II de la Secció d'Art Cristia)

LA CATEDRAL DE VALENCIA

EDITORIAL BARCINO
Barcelona, 1927

F. ALMELA I VIVES

LA CATEDRAL DE VALENCIA

EDITORIAL BARCINO
Barcelona, 1927

Es propietat. Drets
reservats i garantits

Amb les degudes
:: llicències ::

VARIAS, impressor. — Sant Sadurní de Noya

I

DADES HISTORIQUES

Prolegòmens.—El lloc ocupat per la Catedral de València era el centre de la ciutat romana. A més, fent obres a la Seu, hom ha trobat algunes làpides amb inscripcions, també romanes. No dóna més ni millors raons l'historiador Beuter (1538) per assegurar que Escipió l'Africà va aixecar un temple a Diana on posteriorment va ésser edificat el temple cristià: notícia que posteriorment copiaren altres historiadors.

Hom suposa que en els temps visigòtics el temple del paganisme arribà ja a església episcopal consagrada al Salvador. L'any 1905 fou trobat, molt prop de l'actual església, el

fragment d'una pedra que, a judici del P. Fidel Fita, correspon al segle VI i que tingué l'objecte de consignar la restauració d'una gran basílica feta per Justinià, primer bisbe conegut de la Seu valentina.

En venir els musulmans aquesta església fou transformada en una mesquita.

Les acaballes del segle XI aportaren als sarraïns l'anècdota del Cid, que durant mantes anyades fou amo i senyor de la ciutat. Roderic Díaz convertí la mesquita en temple dedicat a Santa Maria, i no a Sant Pere com hom ha suposat.

Però liquidada la damunt dita anècdota, tornaren els mahometans a dominar l'edifici.

Segle XIII. Naixença.—Fet i fet, el naixement de la Catedral de València, com el naixement del mateix Regne, ve determinat per l'entrada del rei Jaume el Conqueridor en la ciutat, esdeveniment ocorregut el 9 d'octubre de 1238. Historiadors regnícoles parlaren, sense gaire fonament, de què el monarca, agafant un martell d'argent, començà a donar cops damunt les parets musulmames, acció que imitaren els bisbes, abats, cavallers i sol-

dats que el seguien, de faisó que no trigaren gens a derrocar el santuari dels mahometans. Sembla més probable que hom aprofités la mesquita mitjançant la purificació feta per Pere Albalat, arquebisbe de Tarragona, el qual hi digué la primera missa davant una imatge pintada en taula que portava el rei i la qual després venerà molt amb l'advocació de «Nostra Dona Santa Maria de València». I Santa Maria fou la patrona de la nova església.

Aquesta va ésser eregida en catedral per butlla de Gregori IX, datada precisament en 9 d'octubre de 1239. I el primer bisbe d'ella fou Ferrer de Sant Martí, prepòsit de Tarragona.

El mateix any els Jutges Apostòlics resolgueren el plet entre l'arquebisbat de Toledo i l'arquebisbat tarragoní, els quals discutien a qui pertanyia la sufraganeïtat de l'Església valenciana. La discussió tingué caires prou cantelluts, com ho demostra el fet que Pere Albalat hagué d'amonestar al bisbe d'Albarrací, representant de Toledo, que pretenia exercir funcions jurisdiccionals.

L'any 1242 va formar-se la confraria de Sant Jaume, la qual, creient-la fundada pel

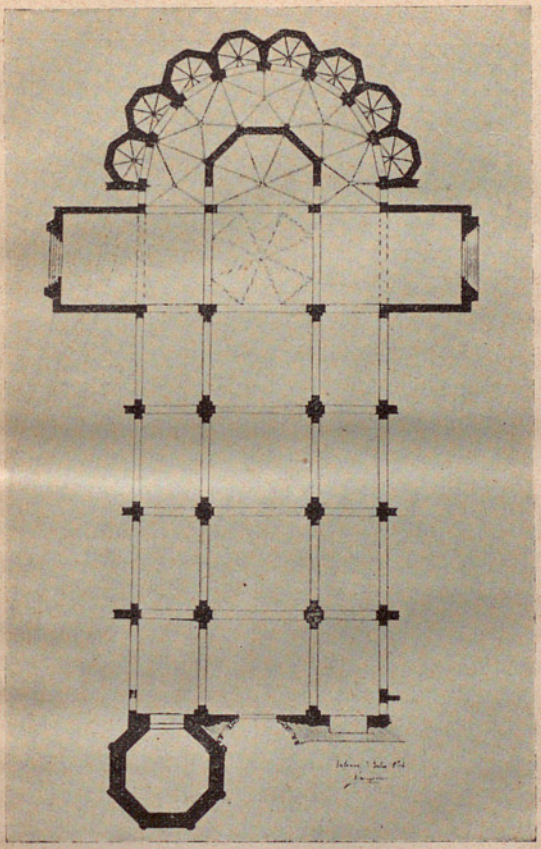
Conqueridor i degut al seu alt prestigi, fou respectada per Jaume II en suprimir totes les confraries de València.

L'any 1249 Jaume I publicà un decret prohibint que al volt de la Seu fossin aixecats edificis coberts i manant que, quan caiguessin, no poguessin ésser reedificades les cases contígües al temple. El mateix any el Capítol instituí una càtedra de Gramàtica.

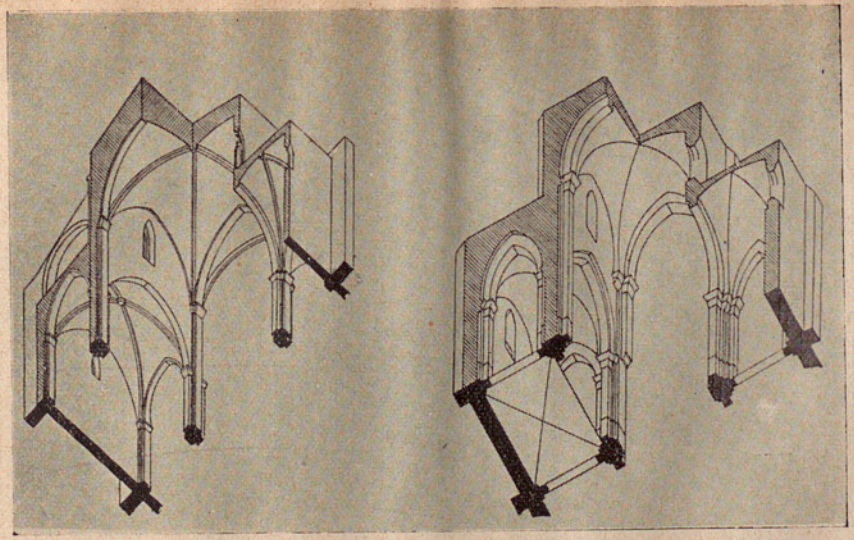
Ja veurà el lector més endavant com la Catedral de València s'havia d'enriquir amb gran nombre de relíquies. La primera relíquia obtinguda fou una espina de la corona de Jesucrist que Sant Lluís, rei de França, hi va enviar en 1256, segons pergamí encara subsistent.

Per causes econòmiques relatives al repartiment de terres i de rendes, hi hagué un plet entre Jaume I i Arnau de Peralta (segon bisbe de València), que el papa Climent IV resolgué indicant al rei que donés més mitjans de vida a l'església que havia deslliurat del jou musulmà.

Aquesta resolució vingué en 1265, quan ja feia anys que era bisbe de València Andreu Albalat, frare dominicà, germà de Pere Alba-

PLANTA DE LA CATEDRAL.
(Segons Lampérez)

Comparació de l'alçat de la Catedral de València i Santa Anna de Jerusalem. (Segons Tormo).

lat, conceller i ambaixador del primer Jaume, fundador de la cartoixa de Porta Coeli. Aquest bisbe, considerant, per moltes raons, que l'antic temple no era idoni, pensà en una renovació total i posà en 22 de juny de 1262 la primera pedra on actualment és la capella de Sant Jaume. Així ho palesa una làpida que veieren i copiaren molts erudits, però que desaparegué en una altra renovació: la del segle XVIII.

El mateix any de 1265 en què el papa fallà el plet entre Jaume el Conqueridor i la Catedral de València, concedí el primer a la segona el dret d'asil, en virtut del qual els delinqüents acollits al temple no en podien ésser extrets violentament ni punits amb la pena capital o altra pena greu.

Pere el Gran va celebrar corts generals a la Catedral l'any 1283. En córrer els temps, altres corts s'hi celebraren, especialment durant el segle XV, en el qual el llibre d'obres n'esmenta per hostatjar assamblees presidides per Martí l'Humà, Alfons el Magnànim i Joan II.

Segle XIV. Desenrotllament.— En 1303 és datat un interessantíssim document, descone-

gut fins fa poc, mitjançant el qual, l'arquitecte Nicolau d'Autuna (Autun) s'ajusta amb el bisbe Ramon Despont, cinquè bisbe de València, i amb el Capítol, obligant-se a no dirigir cap altra obra sense permís especial, i a dirigir personalment tot el treball de les obres de la Seu valenciana, comprenent-hi els d'escultura, pintura i vidrieria. En canvi, li serà sotmès absolutament tot el personal, rebrà cinquanta sous reials per habitació i dos sous i mig diaris per estipendi, àdhuc en les diades festives, quan sigui fora i quan estigui malalt.

No hem parlat d'una primera pedra? Doncs ara ens cal parlar d'una altra primera pedra, posada en 1334 per Ramon Gastó, sisè bisbe de València. Així ho deia una làpida desaparreguda, però copiada per mà fidedigna. Aquesta segona primera pedra (si val a parlar d'aquesta guisa) es referia solament a la continuació de les obres, que foren dutes fins a les capelles hodiernes de Sant Francesc de Borja i de Sant Lluís d'Anjou. No obstant, hi ha qui opina que la dita làpida es referia a l'església de Santa Maria de Murvedre.

El mateix bisbe va fundar en 1345 una càtedra de Teologia, la qual encarregà als

dominicans (un d'ells Sant Vicents Ferrer), que la tingueren durant noranta anys. Després fou encomanada a un canonge, beneficiat o secular de la diòcesi.

De 1355 ençà ve fent-se la processó del Corpus Christi pel Capítol amb l'Ajuntament.

De 1356 a 1369 fou bisbe de València Vidal de Blanes. Durant la seva prelatura van ésser construïts el passadís (molt canviat, que uneix la Catedral i el palau dels prelats) i la magnífica Aula capitular. Aquest bisbe mereix ésser recordat, a més, perquè fou el darrer bisbe elegit pel Capítol. El seu successor, Jaume d'Aragó, cosí germà de Pere el Cerimoniós, va ésser nomenat pel papa Urbà V a qui el rei havia demanat que anulés el nomenament fet per la majoria del capitulars. El mateix rei, en 1366, va treure de la Catedral les joies i objectes preats, dels quals tenia fretura per a la guerra contra Castella.

Però, en canvi, ja en 1376, donà permís per què fossin comprades i derrocades les cases que hi havia als peus del temple, amb l'objecte d'allargar aquest.

El mateix any el capítol cridà Enric Stancop perquè fes tres vidrieres. Més endavant

apareixen els noms de Guerau Alemany, mestre Martí, Miquel Arnau i molts altres vidriers. L'art de la vidrieria, potser mercès a la Catedral, adquirí a València grans arrels, com ho demostra el fet que el Capítol no hagués de fer-se un forn propi (com a Toledo i Burgos), car n'hi havia prou amb els forns particulars. Però d'aquell art només resten unes mostres migradíssimes en quantitat.

Totes aquestes dades referents a les arts suscitades per la Catedral poden ésser espigolades principalment en els llibres d'obres, el més antic dels quals data de 1380.

A l'any següent comença l'execució del campanar nou o Miquelet.

Un terratrèmol esdevingut per Nadal de 1396 produí un endarreriment en les obres.

Aquest mateix any havia publicat la reina Maria, muller de Martí l'Humà, un privilegi prohibint que fossin donats benifets eclesiàstics als que no fossin nadius del Regne. Aquest privilegi reial era tornaveu de les queixes perennes dels valencians, els quals veien que els fills de la ciutat o de la diòcesi s'esforçaven per fer una catedral rica i lluïda, mentre els forasters, cada vegada en major nombre, es limita-

ven a aprofitar-se d'aquells esforços. Però el dit privilegi no tingué eficàcia per causa del cisma d'Occident. Per això restà viu el problema.

I així arribem als inicis del segle xv, després de les boires (relatives) del segles anteriors. Durant aquestes centúries (i en certa manera també durant la quinzena) la Catedral havia estat voltada de cases, casetes i casotes que s'arrapaven a les seves parets com una monstruosa arquitectura parasitària. Per altra banda, les places de les Cols, de la Fruita, de les Gallines, de la Llenya, eren plenes d'escombraries, de fems, de pedruscalla i de coses pitjors que els veïns no s'estaven de llençar encara que els amenacessin amb l'excomunicació. A més, hom s'avesava a què els indrets pròxims al temple servissin per a enterraments, la qual cosa no solament es feia en els cementiris contigus a l'edifici, sinó en mig del carrer. Devegades, tanta era la pudor, que el Capítol tenia que pagar obrers de vila per que cobrissin amb guix i calç les juntures i forats de les tombes. I per dins, el temple, encara que tenia la bellesa dels carreus nus originant línies ogivals, estava mancat de tot ornament, era pobre d'aspecte.

Segle XV. Renaixement.—El segle xv—cal repetir-ho—fou, amb alguna excepció, un seguit de benaurances, per a la Catedral de València, com així mateix és l'època triomfal en molts aspectes de la vida valenciana.

L'any quinzè de la centúria s'hi celebrà una fastuosa processó del Corpus Christi, a la qual assistí l'antipapa Benet XIII vingut a posta des de Sant Mateu.

Alfons el Magnànim rebé en 1418 un préstec importantíssim de la Catedral, en penyora del qual deixà un valuós fermall i altres joies. El mateix any fou feta una concòrdia entre la Ciutat i la Catedral per tal de posar un rellotge vora el Miquelet: rellotge que fins fa poc ha donat la pauta de l'hora de València.

L'any 1426 hom acordà de perllongar el temple afegint als peus un altre tram que havia d'ajuntar el cos principal amb el Miquelet i l'Aula Capitular.

Una altra assenyalada processó de Corpus Christi fou la segona de l'any 1427 feta en el mes d'Agost per tal que fos presenciada pel rei Alfons i la seva muller, Maria.

L'any 1429 fou nomenat bisbe de València el valencià Alfons de Borja, després Calixte III.

L'any següent, Martí Llobet començà les obres reformatòries del cimbori.

Eugeni IV intervingué en la pugna entre els valencians i els canonges i beneficiats forasters, datant en 1435 una butlla francament falaguera per a la tesi valenciana. Però el problema rebrotà...

L'any 1442 fou encarregada a Joan Castellnou, famós argenter, la fabricació d'una Custòdia del Sagrament. Hi ha motius per creure que aquesta joia, avui perduda, era, a més de fabulosament rica, una meravella d'orfebreria.

L'esperit religiós d'aquells avantpassats sabia agermanar-se molt bé amb l'esperit patriòtic. Ho comprova, si més no, la veneració a l'Angel Custodi de la Ciutat i del Regne de València. La primera processó es feu en 1446.

L'any 1457, Calixte III, donà una de les moltes proves del seu amor a la Catedral valentina («en altre temps nostra volgudíssima esposa, i ara filla predilecta entre les altres esglésies catedrals»), fent-li donació de gran nombre de relíquies.

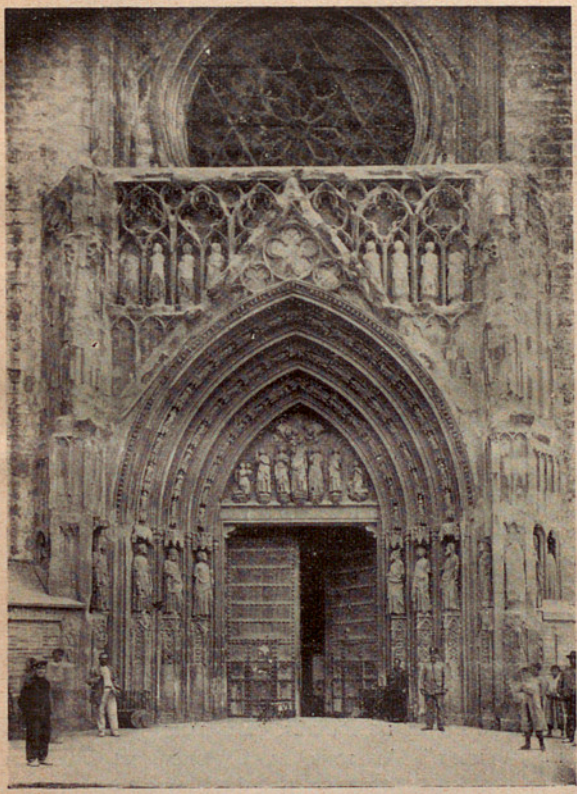
Quelcom desagradable esdevingué dotze anys després. El magnífic retaule d'argent que

Bartomeu Coscollà feu per a l'altar major es va perdre en un incendi ocasionat, per Pasqua de Pentecostès, per una colometa artificial que anava de l'orgue al presbiteri vessant flamarades. Solament es va salvar una escultura argentina de la Verge gràcies a un esclau negre anomenat Lançalot, el qual, en recompensa, fou alliberat.

L'any 1472 desembarcà a València el seu bisbe Roderic de Borja (després Alexandre VI), el qual en els trenta quatre anys del seu bisbat solament la visità una vegada. L'acompanyaven els pintors Francesco Pagano i Paolo di Sancto Locadio.

L'any 1486 Pere Compte feu el paviment que encara subsisteix. Es de lloses blaves, les quals, segons l'historiaire Escolano, produeixen l'efecte de la mar ovirada de lluny.

I a les acaballes del segle, la Catedral de València, tant poixant, rep per concessió d'Innocent VIII la dignitat de metropolitana (1492). El mateix any era nomenat arquebisbe de València, a l'edat de setze anys, el famossíssim Cèsar Borja (o Borgia, com li diuen els italians) que ho fou fins a 1498. I el seguiren altres individus de la mateixa família.

Cl. Arx. Mas

PORTAL DELS APÒSTOLS. S. XIV.

PORTADA DE L'OBRA DE BARRÈS, "DU SANG, DE LA VOLUPTÉ ET DE LA MORT". AL FONS, LA CATEDRAL DE VALÈNCIA.

Segles XVI i XVII.—També en 1501 van ésser fetes dues processons del Corpus Christi: l'ordinària i una per complaure la reina Joana de Nàpols, que va arribar tard a la primera.

Porta data de 1507 el contracte del Capítol catedralici amb els pintors Fernando de los Llanos i Fernando Yáñez de la Almedina.

Alfons d'Aragó, fill de Ferran el Catòlic, prengué en 1511 possessió del càrrec d'administrador perpetu de l'arquebisbat de València.

La primera espurna de la guerra de les Germanies s'encengué a la Catedral. El dia 1 d'agost de 1515 s'hi va refugiar un llastimós individu que el Capítol no volgué lliurar quan el reclamava el poble enfurismat que tot seguit començà els avalots.

I la mateixa força que esclafà les Germanies, ço és, la corona d'Espanya, aconseguí en 1523 la regalia de presentació per l'arquebisbat de València.

Una paradoxal processó del Corpus Christi sense Sagrament fou organitzada cinc anys després, perquè la veiés Carles I d'Espanya.

Ja feia molts anys que la Seu valentina era

regida per administradors. Jordi d'Austria, fill bastard de l'emperador Maximilià, entrà solemnialment a la seva diòcessi.

A la part de l'absis, que comença en la porta dels Apòstols, hi ha un quart de cercle format per tres cossos de llotges: el primer (ara tancat) sostingut amb pilastres dòriques, el segon amb columnes corínties i el tercer amb columnes corínties aparellades. En 1566 van ésser fetes les capitulacions per l'anomenada obra nova. Hi foren predicats els sermons del Diumenge de Rams fins que ho impediren les massa freqüents ruixades primaverals.

Per ordre de Felip II fou celebrada en el mes de gener de 1585 una processó del Corpus Christi amb el Sant Càlzer de la Cena.

Altra vegada el plet entre forasters i valencians. Amb data de 1587 publicà Sixt V una butlla rectificant la d'Eugeni IV.

I el darrer any del segle XVI, Felip III contragué noces a la Catedral de València. Aquest casament l'havia volgut Felip II celebrar-lo a Barcelona; però es celebrà a València per influència del Duc de Lerma.

L'any 1612 hom feu vora el Miquelet un altar en honor de Mossèn Francesc Jeroni Simó,

personatge discutidíssim, gairebé idolatrat pel poble i a qui va venerar el Capítol fins arribar a la mortificació del bisbe Isidor Aliaga.

Felip III, que havia vist la processó del Corpus Christi disposada per Felip II, concedeix també franquícies en l'any 1612.

Urbà VIII, a petició dels tres estaments de València, ratificà (1634) les butlles d'Eugeni IV i Sixte I.

Hi hagué un preludi de reforma (1674) empresa sota el pontificat de Lluís Alfons de los Cameros, a base de barroquisme.

Segle XVIII. Neoclassicisme.—L'any tres del segle XVIII va ésser fet el contracte per edificar la façana principal del temple.

L'any 1740 hom establí una Acadèmia de Moral en l'Aula capitular.

1774. Heus ací una data importantíssima per la història arquitectònica del temple. El primer jorn de setembre d'aquest any, sota l'arquebisbe Francesc Fabián i Fuero, Antoni Gilabert i Antoni Martínez començaren la renovació interior del temple, que desfigurà l'arquitectura gòtica per donar-li un caràcter neoclàssic. Les conseqüències

van ésser greus: aquestes obres disfressaren la veritat de l'estil general. No obstant, els dos Antonis han trobat defensors que lloen el resultat. Abans (diuen) si hi havia més de seixanta capelles, no n'hi havia dues d'iguals: les unes tenien alta volta, les altres eren de sostre humil; les unes presentaven una primitiva austeritat, les altres s'ufanaven de plateresques disbauxes; les unes eren tancades per formoses reixes, les altres mancaven de tanca; les unes eren fosques, les altres enlluernaven; les unes tenien graons per pujar, les altres per devallar. I els dos arquitectes realitzaren en les capelles i en tot el temple la unitat a què els temps eren tan propicis en tots els ordres. A més, encara que l'obra sia d'una finalitat blasmable (quanta riquesa en aquella varietat!), la realitzaren bé. Restà un temple simètric, molt lluminós, pintat de blanc amb faixes daurades...

L'any 1795 l'arquebisbe de Toledo demanà un inventari de l'argent que hi havia a la Catedral. Pesava tres mil unces. I poc després li fou tramesa l'equivalència en moneda.

Segles XIX i XX.—Però la guerra contra

La Mare de Déu anomenada de Jaume I

JAUME I OFEREIX A LA MARE DE DÉU L'ESGLÉSIA DE VALÈNCIA

Miniatura del *Liber instrumentorum*, de 1414 (Arx. Catedr. València)

els exèrcits de Napoleó ocasionà la pèrdua de la majoria de les joies, entre elles la custòdia de Joan Castellnou.

El mariscal Suchet i el rei Josep Bonaparte visitaren la Catedral; el Capítol els feu manifestacions sumptuoses. Abans (1804) l'havia visitada Carles IV d'Espanya, a qui havien fet també lluïdíssims obsequis.

I així continua la vida de la Seu durant el segle dinovè...

No obstant, cal consignar que Lleó XIII, en breu de 1886, li otorgà la jerarquia de Basílica.

I l'any 1905 es desprengué de les despulles de Jaume III de Mallorca, les quals foren dutes solemnialment a la capital de les illes baleàriques.

II

PLANTA

Així com la majoria de les grans esglésies gòtiques catalanes (Barcelona, Girona, Tortosa, Ciutat de Mallorca) tenen la planta anomenada de saló, en la qual no surten als costats els braços del creuer, la Catedral de València es separa del tipus general.

Consta de tres naus amb girola, formada per la comunicació, darrera del presbiteri, de les naus col·laterals.

Aquest presbiteri també es separa del tipus català. Si fos català, la seva planta seria exactament la meitat d'un polígon octogonal; els tres costats del darrera foren com són ara, però els dos costats de la vora foren la

meitat del que ara són, car, per completar el polígon (regular, naturalment) solament manquen tres costats, quan, si fos veritablement un semipolígon, deurien mancar tres costats i dos mitjos costats.

Altre caràcter té la solució de la girola. A la nau del deambulatori hi ha una assenyalada diferència d'amplària entre els costats menors (o sia, els del clos del presbiteri, els del clos interior) i els costats majors (o sia, els del clos exterior) dels trams trapezoidals. I l'arquitecte va dividir els costats majors en dos, de manera que si el polígon interior tenia cinc costats, en resultaven deu a l'exterior. I cadascun d'aquests deu incloïa dues capelles. L'espai trapezoidal era cobert amb volta de cinc témpans. Aquesta solució és molt original. Si hom la veu a la Catedral de Múrcia i altres esglésies d'aquell regne, és per evident manlleu fet a la Catedral de València.

La nau major té quatre trams. I com que els trams de les naus laterals, més estrets que la nau central, tenen igual l'altra dimensió plana, esdevé que els trams de les naus laterals semblen molt allargats.

Ara, a cada tram de les naus laterals, correspon una capella, a conseqüència de la reforma del segle XVIII; però hi ha indicis per suposar que entre dos contraforts (o sia, a cada tram) hi havia dues capelles, tal com hom pot veure en el cas tan sistemàtic de la Catedral de Barcelona. Un d'aquests indicis és que quan es varen efectuar les obres del segle XV, el tram resultant a la nau de l'esquerra, va ésser aprofitat per dues capelles, la qual cosa fa pensar en un precedent que induís a l'anomenat compàs binari. Més, per convertir l'indici en certitud, caldria identificar amb aquella teoria el gran nombre de capelles existents en l'antigor.

En els primers temps, el temple no arribava més que fins al tercer tram, que és on ara es troba el trascor, ço que no donava pas unes proporcions massa harmonioses. El que manca saber és si hi havia una veritable façana o si s'havia fet una tanca provisional, tal com hom pot veure encara als temples d'Albacet i Caravaca. Qui millor ha estudiat el problema es decanta per creure que hi hagué façana, ja que l'examen dels arcbotants demostra que l'ampliació no era prevista en

els primitius projectes, la qual cosa portaria a tancar definitivament.

Però quan foren aixecats l'Aula capitular i el Miquelet, aquestes obres restaren isolades del cos principal del temple. Per això, en 30 de Juny de 1426 fou acordat d'afegir un altre tram que uniria totes tres edificacions. Passaren prou anys per agombolar recursos pecuniaris. A la fi, en 1440, l'arquitecte Baldomar, fill de València, va poder planejar la reforma. Ell morí al cap de poc; les obres van ésser continuades per l'arquitecte Pere Compte, tan assenyalat a València.

Es arribada, doncs, l'hora de parlar de dimensions. De la façana principal al tester de la capella central hi ha uns 94 metres. Entre les portes del creuer hi ha una distància de 53'65 metres. L'ample de la nau central i de la nau del creuer és de 11'30 metres; el de les naus laterals, de 7'50 metres.

En quant a orientació, cal constatar que la Catedral de València no va ésser orientada de Ponent a Llevant, o sia amb els peus a l'Oest i la capçalera a l'Est com va fer hom en els altres temples aixecats dins la mateixa ciutat en estil ogival. Potser en això va influir la

mena d'orientació que tingués la mesquita damunt la qual començà d'aixecar-se la Catedral. Els musulmans, qui sap si desconcertats per l'angle recte descrit en venir a la península, orientaven els seus temples, unes vegades vers el sud i altres (la majoria) vers el sud-est. Si la mesquita valenciana va estar orientada vers el sud-est, és possible i àdhuc probable que els constructors de la valentina catedral canviessin l'orientació del nou temple en noranta graus, adés perquè creien que realment l'anterior edifici era orientat vers el sud, adés perquè els orientés de tal faisó la porta lateral del Palau, aixecada en el lloc on estava el *mihrab* o lloc més sant de la mesquita.

III

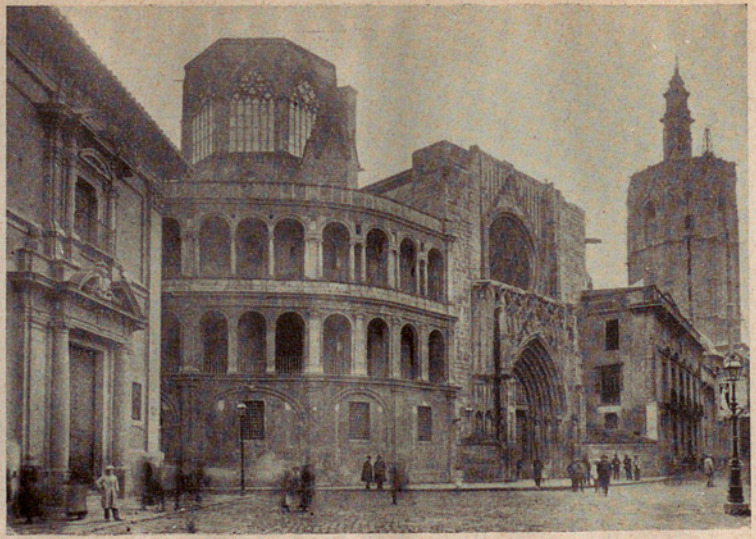
ALÇAT

A qui entra a la Seu de València, sobta veure que les naus són molt baixes. Pot servir de referència la distància (menys de dotze metres) del sòl a la cornissa de la nau central. Això ha estat explicat per algú, dient que l'edifici fou construït rebaixant el sòl, de manera que per entrar-hi calia baixar uns quants graons. Tal afirmació, però, no és certa. Precisament es donava el cas contrari. Els documents referents a la porta del Palau i als seus voltants indiquen que el nivell inferior de la plaça exigia uns graons per endinsar-se

en l'església; que en moltes ocasions eren pagats jornals per tal que fos llençada pedruscalla a la massa fonda via pública; que mantes vegades hagueren de foradar la paret perquè sortissin les aigües de la pluja, cosa que no podia ésser sense que el nivell del sòl interior fos més elevat.

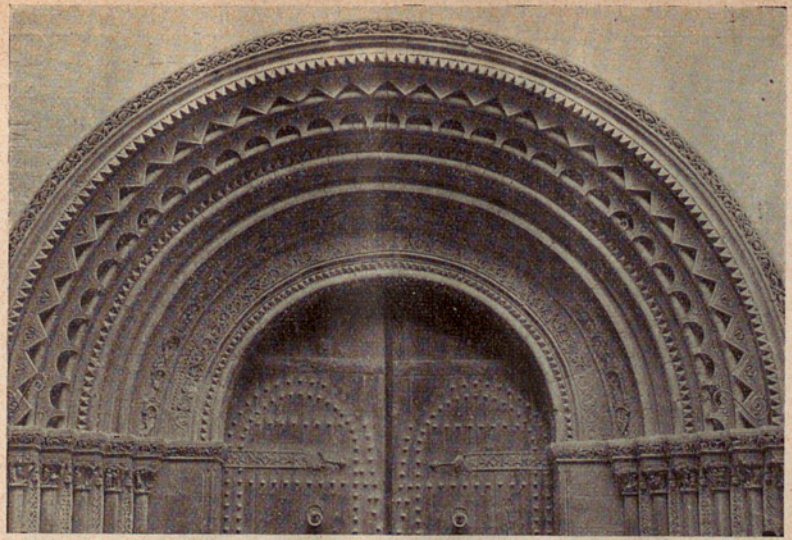
Per tant, si aquest rebaixament no ha existit, caldrà cercar solució del problema en dades més genuïnament arquitectòniques. Val a dir que aquest procediment el defugiren els primers tractadistes, escamotejant la qüestió; en canvi, Lampérez i Romea, arquitecte d'ofici, va tenir l'honradesa d'encarar-se amb ell i la sinceritat de declarar-se vençut. Però, darrerament, sembla resolt el problema gràcies a Tormo i Monzó, el qual ha trobat un ajut molt gran per a la solució en la comparança (que dóna per resultat una aproximació màxima) de l'església valenciana amb l'església de Santa Anna de Jerusalem, la qual, segons tradició acceptada pels alarbs, radica en la terra on nasqué la Verge Maria i on s'aixecà la llar dels seus pares, Santa Anna i Sant Joaquim.

Res no es pot dir del detall dels arcs primitius, recoberts completament per la reno-

Cl. Arx. Mas

VISTA PARCIAL DE LA CATEDRAL. AL FONS, EL MIQUELET.

PORTAL DEL PALAU, O DE LLEIDA (SEGLE XIII?)

Segons tradició, les mènsules representen els set matrimonis lleidatans que dugueren a València les donzelles que es maridaren amb els primers repobladors de la ciutat.

vació del segle XVIII, així com els pilars, convertits en pilastres corínties estriades. Al damunt d'elles hi ha un camí marcat per una baraneta de metall.

I encara que, al defora, hom veu arcbotants, són arcs de mig punt i molt gruixuts, fets per qui desconeixia la seva mecànica constructora, i per això desconfiava d'ells. El contrarrest lateral és exercit per contraforts, a la manera catalana.

També cal parlar de les línies dels arcs. Lampérez i Romea escrigué que els arcs que separen avui les naus altes i baixes són escarçans, de gran amplada per poca alçària, i malgrat aquesta darrera condició, llurs claus sobrepassen el nivell d'arranc de les voltes altes. ¿Com serien, doncs, els arcs primitius, ja que la forma escarçana no es usada en l'estil gòtic, i no hi ha alçada per desenrotllar ni arcs de mig punt ni, menys, apuntats?

L'autor darrerament citat reconegué que no sabia contestar la pregunta. Tormo i Monzó l'ha contestada suposant l'existència, on ara hi ha els arcs formers, d'uns paraments en forma de mitja lluna en quart minvant i amb els corns cap avall, generada per dos arcs apun-

tats: L'arc apuntat inferior, omplert capriciosament pel renovador setcentista, ha donat l'arc escarçà; l'arc apuntat superior, era el que sostenia la volta de creueria de la nau cèntrica. I en el parament encara podia obrirse un finestral.

La coberta del temple a la banda de fora consistia en terrasses horitzontals. Però com que era feta de materials massa permeables, quan plovia més que de costum, les aigües es ficaven en el temple. Així és que en 1773, el Capítol va decidir que Antoni Gilabert i altres mestres cobrissin les dites terrasses amb una teulada que formés amb elles un angle agut. Tot això ho proven els documents; però, a més, ho ensenya l'examen dels finestrals que davant d'ells han vist aixecar-se aquestes teulades més altes que les terrasses: teulades que, per no tapar-los la llum, s'han detingut a certa distància dels finestrals, formant una mena de trinxera, en el fons de la qual hom veu l'antiga terrassa. I per evitar que aquest clot arreplegués aigua, hagueren de posar damunt dels finestrals un cos sortint, a tall de marquesina. També pot veure hom el mateix cas en les naus altes, les teulades de les quals

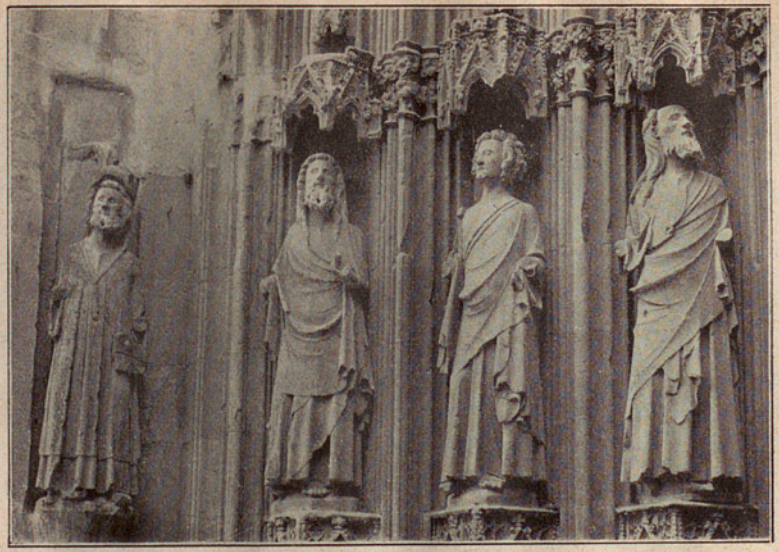
es donen per finides abans d'ajuntar-se al cimbori. La superposició de les teulades als terrats ha determinat una espècie de golfes entre les unes i els altres, les quals generalment no són aprofitades llevat de la que hi ha damunt de la part dreta de la nau del creuer.

IV

PORTES

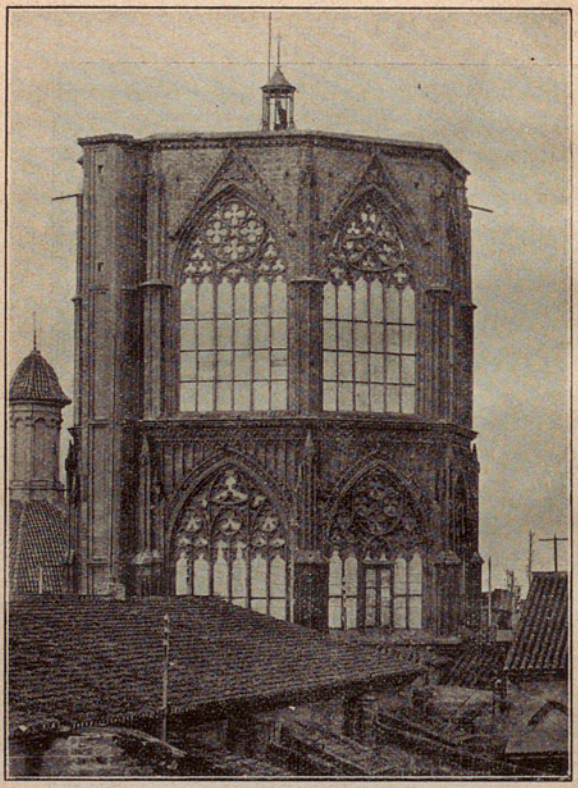
Portal del Palau.—Aquest portal l'anomenen així perquè és enfront de la residència arxiepiscopal; però també ha rebut els noms de portal del Bisbe, de la Fruita (perquè allà se'n venia), de l'Almoina (per la seva proximitat a la casa de l'Almoina) i de Lleida.

S'obre en un cos sortint que permet d'aprofondir el buit d'entrada. Aquest aprofondiment és format per sis arcs de mig punt en degradació i concèntrics, ornamentats de figures religioses, puntes de diamant, dents de serra, monstres, arquets. I cadascun dels arcs recolza cada extrem en una columneta. Les dotze columnetes tenen capitells de petita

Cl. Arx. Mas

ESCULTURES DEL PORTAL DELS APÒSTOLS

Cl. Arx. Mas

CIMBORI. S. XIV.

labor amb vint i quatre escenes bíbliques posades, amb alguna lleugera inversió, per ordre cronològic.

Primitivament hi hagué una columna divisòria a la porta, com ho demostra la manera de tancar les portes, encara subsistents, de 1481. També hi hagué, a les reconades de cada banda del portal, un banc de pedra perquè els canonges poguessin pujar i baixar còmodament de llurs cavalleries.

El cos sortint té un cornisament sostingut per catorze mènsules que figuren caps de persona. A qui pertanyien aqueixes testes? Potser a benefactors de l'església o a protectors de l'obra, però és més general l'atribuirles als set matrimonis de Lleida que segons diu l'historiaire Beuter (1538) vingueren aconduint les donzelles lleidatanes que s'havien de maridar amb els soldats de Jaume el Conqueridor per arrelar bona nissaga a la ciutat redempta. Entre cap femení i cap masculí hi ha una inscripció en lletra, no pas romànica, sinó gòtica.

I gòtica és també la finestra de tres arcs apuntats sobre sengles parells de columnes, que s'obre en la façana.

Aquest portal ha estat considerat tradicionalment com una obra inspirada en el portal anomenat dels Infants, de l'antiga catedral lleidatana. «Porta de Lleida» li diuen els documents i els pregons medievals.

Posterioment, va ésser emesa la hipòtesi que el portal valencià és contemporani del portal lleidatà o anterior a ell. Que siguin obres de la mateixa escola (diuen els partidaris d'aquesta tesi), no significa que només hi hagués una colla d'operaris; dues colles podien, treballar independentment l'una de l'altra, però obeint als mateixos principis i, per tant, amb resultat idèntic.

I fa poc de temps ha estat sostinguda la teoria que el portal del Palau era inspirat en el de Santa Maria de Rueda, el qual fou enllestit en 1238 per un Frater Egidius de Rubidis. Però aquesta teoria, tan bon punt publicada, va sofrir un rebuig del propi autor.

Ara bé: quina data té el portal?

Admetent la inspiració lleidatana hom no en pot treure l'entrellat, car solament es sap que l'antiga catedral de Lleida fou començada en 1203 i acabada en 1278: lapse de temps massa

llarg. El portal d'Agramunt, que tantes retirances té amb el de Lleida, és datat de 1283.

Hi ha una opinió que judica el portal anterior a la primera pedra (1262). Raons? Podría ésser-ne una el desig dels cristians conqueridors d'esborrar tot seguit el *mihrab* o lloc més venerat de la mesquita que, precisament, s'esqueia on és el portal. A més, l'examen de la unió de les pedres del portal i de les pedres de la façana general demostra que des de terra fins a la línia d'impostes les pedres del portal són independents de les pedres de la façana, com indicant una aposició.

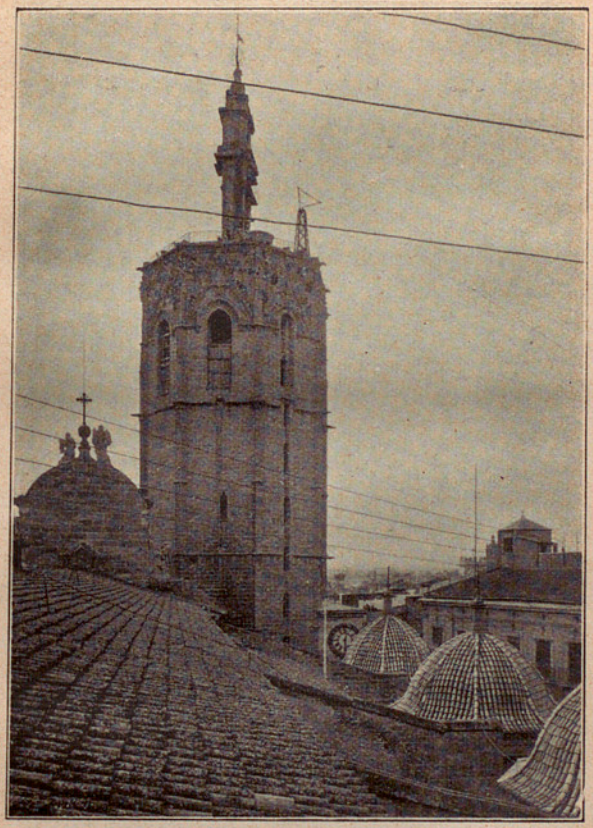
En canvi, d'altres opinen que el portal del Palau és posterior a 1262. Entre els diversos fonaments adduïts, té vàlua especial el que es fixa en la lletra gòtica que hi ha a les mènsules i la lletra encara romànica usada en el segell del bisbe Andreu Albalat: segell adoptat segurament en prendre el dit prelat possessió del seu càrrec. Als cinc anys de pontificat posava la primera pedra. L'aparició de la lletra gòtica, ha d'ésser més tardana.

El portal dóna en conjunt una impressió de riquesa en la qual, més enllà

del romànic, hi ha qui veu caires bizantins i, sobre tot, mudèjars.

Portal dels Apòstols.—Així és anomenat el corresponent a la banda de l'Evangeli del creuer i on probablement era l'entrada a la mesquita.

De la paret general surt un cos; en ell s'obren quatre arcs, típicament ogivals entre els quals hi ha quaranta vuit estatuetes representant benaventurats, verges i àngels, cadascun amb el seu dosseret. Els extrems dels quatre arcs es recolzen en dossers més grans, sota els quals hi ha les estàtues de sis apòstols. A aquestes estàtues segueixen, cap avall, uns pilars amb filigranes i amb escuts. A l'alçada de les esmentades estàtues apostòliques continuen, pels costats, les dels altres sis apòstols i les d'altres quatre sants. En el timpà, hi ha la Verge, amb Jesús Infant als braços, a la qual fan costat uns àngels que juguen instruments músics i canten lloances. Damunt dels quatre arcs apuntats, surt un gablet que interromp un elegantíssim fris d'arcades, dintre les quals hi ha, a una banda, quatre escultures que potser representen Sant Atanasi, Sant

Cl. Arx. Mas

El Miquelet

Cl. Arx. M13

CREUER, VIA SACRA I PRESBITERI

Basili, Sant Gregori Naciancè i Sant Joan Crisòstom, doctors de l'Església grega, i a l'altre banda Sant Ambròs, Sant Agustí, Sant Jeroni i Sant Gregori el Gran, doctors de l'Església llatina. En un altre cos de la façana hi ha un rosetó d'uns sis metres i mig de diàmetre que circumscriu dos triangles equilàters superposats formant una estrella que recorda el segell de Salomó, i per això antigament, el rosetó era dit «el salomó». Aquesta mena de polígons estrellats ha donat lloc a disquisicions dels arqueòlegs, alguns dels quals hi veuen un segell de l'ocultisme, mentre que altres els consideren una pura influència aràbiga.

Davant del rosetó, hi hagué una barana que fou treta a les darreries del segle XVI. També va ésser treta la columna dita «estamsicha» en els documents contemporanis, la qual dividia la porta. Així mateix fou apujada la llinda que ara és més amunt de la línia d'impostes. I darrerament, a les acaballes del segle XVIII, tregueren una llotja amb bancs de pedra i reixes de ferro, en la qual es reunia el peculiaríssim Tribunal de les Aigües, que encara avui celebra les sessions vora la porta.

Malgrat això i malgrat els desperfectes causats pels elements atmosfèrics i, ai!, per la mà dels homes, continua éssent el portal dels Apòstols digne companyó dels més il·lustres produïts per l'estil ogival.

Quan va ésser construït? Llorente i Sanchis Sivera, fonamentant-se en les dades heràldiques de Martínez Aloy, situen l'obra principalment dins la segona meitat del s. XIII. En canvi, el baró de San Petrillo, tenint també en compte els esmentats escrits, la situa dins la segona meitat del s. XIV. Tormo i Monzó, sense menysprear l'Heràldica, però atenent-se més a l'estil i a un document no fa molt trobat, la data com del primer quart de la centúria catorzena. I, a més, n'assenyala autor, cosa que els altres no pogueren o no gosaren fer. Seria aquell Nicolau d'Autuna que el jorn de Sant Esteve de 1303, rebia el càrrec de mestre major de l'obra de la Catedral i que faria de cap a una colla de constructors que trashumaven deixant un seguit d'edificis. L'ésser estrangers els artisans o artífexs implicaria que, per ignorància, triessin una pedra fluixa.

Façana principal.—Quan va morir Na Ma-

riana Mont i Aguilar deixà la seva hisenda a la seva neboda Na Petronil·la Dionísia de Mont amb la condició que, en morir aquesta, l'herència passés al Capítol de la Catedral, el qual esmerçaria la part necessària de l'herència per a fer una façana sumptuosa vora el campanar.

Hi hagué anteriorment una porta? Hom no ho pot demostrar; cal suposar tanmateix, que seria migrada, ja que hom pensava en la substitució.

Fos el que fos, el 6 de març de 1703, el Capítol (ja posseïdor de l'herència) aprovà el projecte en cera que havia presentat Conrat Rudolf, artista alemany que, després de fer estudis a París, passà a Itàlia, on pogué assimilar-se el barroquisme. I l'arquitecte es posà a treballar. Però aleshores va esclatar la guerra de Successió. Ell, a més d'alemany, era arquitecte de cambra de l'arxiduc Carles. Així és que quan les tropes de Felip V d'Espanya s'acostaven a València, ell se n'anà. Sis anys l'esperà el Capítol. I a la fi encarregà la continuació dels treballs, a Francesc Vergara, el més vell d'una abundosa nissaga d'artistes valencians.

Per exigències de l'espai, el primer arquitecte imaginà de fer la façana còncava i de complementar la concavitat amb una llotja que tanqués la corba amb una reixa de ferro, que a la part de dintre té un banc de pedra negra.

El primer cos llueix mitja dotzena de columnes corínties, cinc de les quals són graciosament elaborades, mentre la primera de la mà esquerra, menys fina, és producte local. Al centre s'obre la porta de mig punt, damunt la qual, i sota una corona, entre àngels i fullaraca, hi ha la xifra de Maria. Aquest formós alt relleu és degut a Ignasi Vergara, fill de Francesc. A l'una i l'altra banda, dins d'exornades fornícul·les, estan representats Sant Tomàs de Villanueva, arquebisbe de València, donant almoina a un pobre, i Sant Pere Pasqual, canonge de València, amb dos esclaus redimits. Ambdues estàtues són de l'escultor Francesc Vergara, qui no les treballà massa, potser pensant en l'efecte de conjunt.

El segon cos és de menors dimensions. Al centre té una finestra ovalada. A una i altra banda d'aquesta, sengles medallons de Calixte III i Alexandre IV, sota els quals hi ha les figures en relleu de la Justícia, la Caritat,

la Fama i la Glòria. Als extrems hi ha l'estàtua de Sant Vicens Màrtir, patró de la ciutat, única que va fer Conrat Rudolf, i la de Sant Llorenç, obra de Francesc Stolf, també alemany i, a més, imitador del seu mestre Conrat Rudolf.

El darrer cos, mentre els inferiors tenen certes línies clàssiques, es presenta francament d'una manera moguda, barroca. Al centre hi ha en relleu un grup de l'Assumpció molt complicat; als extrems, retallant-se solitàries contra el cel, les estàtues de Sant Vicents Ferrer i Sant Lluís Bertran, cisellades per Stolf; damunt de tot, un Esperit Sant.

La façana, com s'ha dit i s'ha repetit, és un monument triomfal de l'Església Valenciana, puix encara que hi figura Sant Llorenç, nadiu d'Osca, cal tenir en compte que en el segle XVII es va generalitzar la creença que era valencià. «Aquest particularisme religiós —escriu Llorente—és una idea relativament moderna. En la Edat Mitjana tenia poca força; a les catedrals d'aquells temps, eren el Salvador, la Verge Maria, els Apòstols, els Evangelistes i altres sants d'anomenada universal, els que ocupaven els llocs preferents.

Després, va anar creixent en cada país l'afecte als seus patrons especials, als seus sants peculiars.»

Arquitectònicament, ha generat discussions per la forma còncava. Antoni Ponz, que va escriure sobre ella uns cinquanta anys després de fugir el seu autor, àdhuc s'estranyava que aquest tingués renom a València. ¿Per què havia donat aquella solució extravagant al problema plantejat per l'escassetat de terreny? Ell en proposa una, no perfecta, però que potser hagués donat millor resultat. Així mateix blasma que la façana tingui tres cossos per vèncer l'aclaparadora contigüitat del Miquelet. Segons Ponz, la veritable grandesa no la dóna la massa, sinó la forma, la proporció i l'harmonia de les parts; amb un sol cos hom hagués pogut construir una façana encara més grandiosa.

V

CIMBORI

El cimbori octògon s'aixeca damunt els quatre fortíssims arcs torals per mitjà de trompes d'estil siríac o persa, que en la reforma setcentista reberen la forma superposada de la closca dels mol·luscs anomenada «petxina», (cal no confondre aquesta forma amb l'element arquitectònic anomenat també petxina, que consisteix en un triangle esfèric).

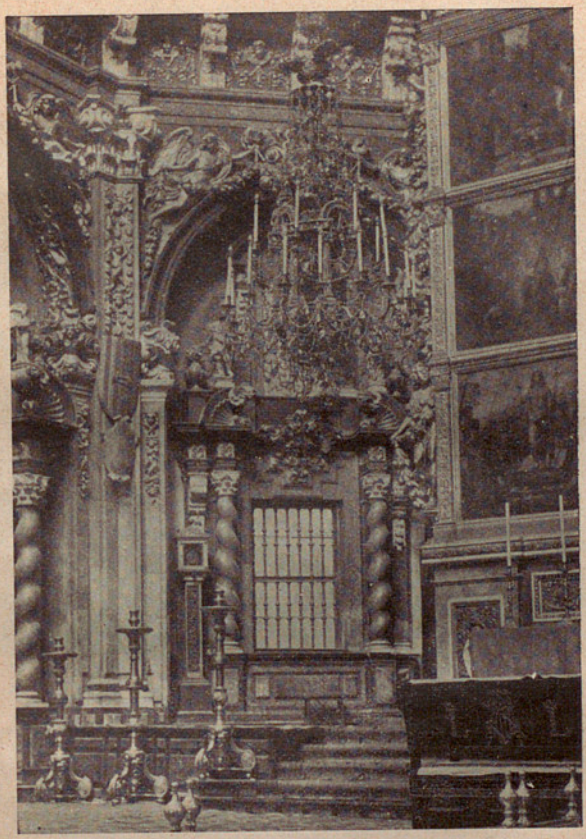
Per fora, el remat és pla; per dintre té volta de creueria desfigurada per la poc afortunada renovació del setcents. I l'historiador Escolano atribueix (1610-11) al constructor la llegenda que a tants d'altres s'aplica: quan

arribà l'hora de treure les cimbres, s'amagà on no el veiés ningú, car temia que l'obra, tan gosada, no s'esfondrés, i se'n anà sense cobrar: tots els jorns li cantaven una missa per si s'havia mort i perquè no caigués la seva obra.

La forma és prismàtica octogonal, com ja hem dit. Cada costat té dos extensos finestrals amb trepats de pedra, tancats, no per vidres, sinó per pedra transparent, que esmortueix la forta llum valenciana. En el cos inferior, la part no ocupada pels finestrals, és omplerta per arqueries cegues; en el cos superior, damunt dels finestrals, hi ha gablets.

Un dels contraforts que reforcen les arestes del prisma és molt més gruixut que els altres. Per què? Perquè en el seu interior hi ha una escala per a la plataforma superior, en la qual s'alça un casilici amb una campaneta que serveix, mitjançant una convenció, per donar ordres al campanar de la torre del Miquelet.

Quan el varen fer? Qui en fou l'autor? Les darreres investigacions es decantan vers Nicolau d'Autuna que treballà al primer terç de segle XIV. Artísticament, hom no pot negar la unitat d'estil que ofereixen el portal dels

Cl. Arx. Mas

DETALL DEL PRESBITERI. CONJUNT DEL S. XVII.

Cl. Grollo

"Vinguda de l'Esperit Sant", per Ferran de los Llanos. S. XVI.

Apòstols—atribuït al mateix—i el cimbori. És evident que ja l'any vuitanta de la mateixa centúria hom feia obres de reparació. I també està provat que Martí Llobet va fer obres de renovació en el primer terç del segle XV.

En conjunt, el cimbori és un bellíssim ornament de la Seu valenciana; està inspirat en els cimboris de Tarragona, Lleida i Sant Cugat del Vallès; però és més subtilitzat, més esvelt que no aquests.

Té, així mateix, importància històrica. En el seu terrat feien les manifestacions públiques de gaudis ciutadans que després foren fetes del Miquelet estant.

Segons diu Francesc Carreras i Candi en el seu escrit sobre les obres de la Catedral de Barcelona, quan Bartomeu Gual hagué de construir un cimbori per a la Seu barcelonina (1418), passà a València per conèixer el d'aquesta ciutat.

VI

CAMPANAR

Sota el fastuós prelat Jaume d'Aragó començaren les obres de la nova torre, que havia de substituir la vella, situada també als peus de la església, però a l'altra banda. Prop de la base i de la porta principal hi ha una inscripció que fixa, entre altres detalls, l'any 1381 com el del començament.

El primer arquitecte fou Andreu Julià, a qui, per ordre del Capítol, hom anà a cercar a Tortosa, on treballava i a on tornà sovint. Andreu Julià, per disposar l'acompliment de la comanda, no esmerçà més que uns cordills, uns claus i unes fustes; la seva cambra de treball era un canyís; el llit, dos feixos de palla,

i el mitjà per anar de la ciutat de l'Ebre a la ciutat del Túria, una mula de lloguer.

De sobte, el singular arquitecte desapareix dels llibres d'obres. Hi apareix, en canvi, un mestre Franch, que fa un viatge a Lleida per veure les faisons del campanar d'aquella Seu. I hom arribà al tercer cos de la torre, que ja era el lloc més eminent de la urbs; llavors, probablement, fou acomplida la part ideada per Andreu Julià.

En l'any 1414 foren pagats a Pere Balaguer—ja assenyalat per haver fet la Porta de Serrans—cinquanta florins per a un viatge a Lleida, Narbona i altres poblacions per tal de veure campanars «Pocs fets conec en la història de l'art medieval (diu, potser sense massa fonament, Street) que superin en interès l'esmentat en aquest cas». El cert és que a Pere Balaguer cal atribuir el quart cos del monument, el qual restà acabat probablement en 1418. Sis anys després, hom encara contractava amb el picapedrer Martí Llobet l'obra de les gàrgoles, de l'apitrador i del banc que hi havia a la banda de dintre. A l'any següent tot això restava acabat.

Mancava, encara, un digne remat. I per a les

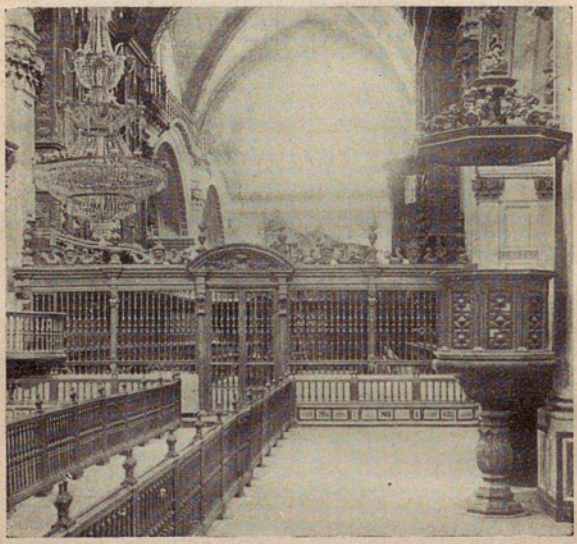
il·luminacions hom usava un pinacle de fusta, segurament poc estètic i que, a més a més, feia sovintejar els incidents. Per això el Capítol es captingué del problema. Primerament, Antoni Dalmau (l'autor del retaule de pedra que hi ha a l'Aula capitular antiga) fou encarregat d'un projecte, que ell dibuixà, però que no pogué ésser executat per motiu de la seva mort. Després, hom va tornar a la solució de la fusta, per mitjà d'un entaulat, la qual solució no fou tampoc satisfactòria. I a les darreries del segle XVII hom construí el subsistent pinacle, adobat a mitjans del segle XVIII i que resulta massa feixuc i àdhuc perillós.

Convé, a tall de parèntesi, dir que de Madrid estant, i en 1863, l'il·lustre numismata Alois Heiss va fer un projecte gràfic de remat (actualment està exposat vora l'Aula capitular nova). L'alçària, segons el projecte, hauria d'ésser d'uns cent cinquanta metres i mig que, sumats als de la massa principal, serien més de dos cents metres; en canvi, la base del remat només en tindria vint. L'any 1905 tornà hom a bellugar l'assumpte, donant lloc a què alguns arquitectes locals dibuixessin projectes.

Cl. Arx. Mas

NAU DE L'EVANGELI, VISTA DEL DEAMBULATORI

Cl. Arx. Mas

VIA SACRA I RÈIXA DEL COR

Per altra banda, l'obra de mestre Llobet, malgrat ésser de pedra, es va malmetre tant, que a les acaballes de la divuitena centúria, calgué que fos desmuntada. En 1894 hom hi posà unes vulgaríssimes baranes de ferro.

En ésser aixecada, la torre estava separada de l'Església, que finia on ara acaba el cor. Ocupa un angle als peus i a l'esquerra de la façana principal, en posició que Street va comparar amb la de la torre de Lleida, així mateix octogonal. Té d'alt 51 metres, el mateix que amida el perímetre; particularitat indicada en les arestes del prisma, dividides per senyals sortints en vuit seccions, cadascuna igual a un costat del polígon. La componen quatre cossos d'igual tamany; però, mentre els tres primers són llisos, sense altra cosa que les arestes acusades, el quart té a cada cara un arc ogival sobremuntat per un gablet ple d'elegància i per altres motius del mateix estil, no menys elegants.

La torre és molt atapeïda, molt massissa. L'escala, de caragol i estreta, consta de dos cents set graons, d'una peça de pedra cadascun. Als catorze metres d'altura i al centre hi ha un compartiment també octògon i que

únicament rep llum per una esquifida lluerna; servia d'asil pels que defugien la persecució de la justícia. Hom troba, després, un altre compartiment més gran i millor il·luminat, que feia d'habitació del sagristà i ara ho és del campaner. El darrer compartiment, que és de majors dimensions, és el dipòsit de les campanes, que voltegen els jorns de joia excepcional o de profundíssim dol. La ciutat de València té fama d'ésser pròdiga en campanes. Antoni Ponz ho contava amb enuig; però en 1502, Joana la Boja va manifestar gran complaença en sentir les de la Seu. Són onze: Maria, Jaume, Manuel, Andreu, Vicens, Narcís, Pau, Bàrbara, Violant, Úrsula i Caterina. La més grossa és Maria que pesa 3590 quilògrams; la més antiga és Caterina, feta en 1320.

Aquest compartiment serva un regust d'antigor; fa pensar, per exemple, en els campaners que podien viure isolats perquè del llur ofici havien fet un art inspiradíssim. La torre té al defora, i a 150 cm. del sòl, una pedra que, percutida amb un objecte dur, transmet a la sala de les campanes el so produït en la percussió.

Pocs graons resten per arribar a la terras-

sa. Allà, encabides en el remat, hi ha la campana dels quarts, que data del segle XVIII, i la campana de les hores. Aquesta va ésser fosa a despeses del Consell de la Ciutat. La benedicció fou una festa solemnial. Hi van fer de padrins Marguerida de Prades, vídua de Martí l'Humà, i el fill major del duc de Gandia. I com que aquella diada era la dedicada a Sant Miquel, el nom de l'Arcàngel fou imposat a la campana. Els valencians, tanmateix, són propensos al diminutiu: així és que la campana fou apel·lada Miquelet, nom amb el qual, per sinècdoque, és conegut aquest campanar, que, pels nadius a la seva ombra, té una gran valor sentimental promotora de les més afeblidores enyorances quan es troben en terres llunyanes, quan amb els ulls de la carn no poden veure la silueta familiar retallada contra la blavor del cel.

Cal dir, emperò, que aquesta valor sentimental, encara que devegades és retreta amb baldera facilitat, té un fonament lògic. Dalt del Miquelet hom va fer, per espai de molts anys, lluminàries, enramades i altres manifestacions per solemnitzar l'entrada de Jaume el Conqueridor en la ciutat sarraïna; dalt del Mi-

quelet eren enceses totes les nits, al toc de les primeres oracions, unes fumades, falles o fogueres que anunciaven, segons determinades circumstàncies, si les costes eren lliures d'agressions moresques o si hi havia perill; dalt del Miquelet hom pregonava les proclamacions dels reis i dels pontífexs; dalt del Miquelet, durant part del segle passat, hom feia saber, mitjançant dues grans pilotes de pell, l'ingrés i la sortida dels navilis; el cim del Miquelet és el millor observatori per contemplar les muntanyes violeta de la llunyania, la ratlla de la mar esmeragdina, la ufanor de l'horta, els estols de casetes i els campanars de les tres centes esglésies que va veure Victor Hugo...

Però tornant a la campana denominadora, cal dir que es va trencar en diverses ocasions i que fou sempre rebatejada amb el mateix nom. No obstant, en la refundició de 1519 li afegiren el nom de Vicens. I la campana actual, fosa per Lluís Trilles en 1532 i que pesa 10.997 quilògrams, s'anomena també Miquel Vicens d'una manera que hom podria dir-ne oficial.

Cl. Arx. Mas

"Mort de la Verge", per Francesc Cetina (?). S. xv.

Cl. Arx. Mas

CASULLA ANOMENADA "DE CALIXTE III",
I DONADA D'ALEXANDRE VI.

VII

PRESBITERI I ANEXOS

El presbiteri fou a les primeries i durant molt de temps, senzillament gòtic. Per a decorar-lo anà a Castella un beneficiat de la Catedral, el qual dugué el mestre Nicolau Florentí (1469), que hi treballà poc temps, perquè la mort no trigà a sorprendre'l. Francesc Pagano, de Nàpols, i Pau di Sancto Leocadio, de Reggio-Emília, després dels assaigs corresponents, foren encarregats de continuar l'obra de Nicolau Florentí. Però el Capítol, quan va veure-la finida, no restà gaire satisfet del treball i es negà a satisfer la quantitat estipulada. No obstant, un tribunal de mestres locals, estimà que devia ésser pagada.

Però l'arquebisbe Lluís Alfons de los Cameros (1668-76), trobant que el presbiteri era pobre, va decidir, com diu un escriptor, fer una renovació perfecta, Per això trià Joan Baptista Pérez, nadiu de Cascante, a qui hom anomena el pare del barroc valencià i que omplí moltes esglésies d'ardides arquitectures i decoracions. Començà de treballar en 1674 i acabà en 1682, deixant una obra que, per la seva exuberància i pel temps en què va ésser executada, convé de comparar amb el mausoleu de Maria Lluïsa d'Orleans, obra que donà el triomf a Josep Churriguera, a Madrid, l'any 1689.

És de forma poligonal i d'ordre compost. Cinc graons negres duen al presbiteri; altres cinc d'iguals, a l'altar. Al primer replà hi ha sengles portes a cada banda, amb columnes salomòniques de jaspi; damunt de cada porta, relleus de marbre blanc. El mateix ocorre al segon replà. I per tot arreu hom albira daurades garlandes de bronze, àngels, sants. Part d'amunt s'obren cinc finestrals amb vidres cridaners, dibuixats pel valencià Josep Aixa i realitzats a Barcelona en 1895. El conjunt resulta d'una gran fastuositat.

El primer altar tenia un retaule de fusta amb la taula de Nostra Dona que va ofrenar Jaume el Conqueridor. Després va haver-hi un retaule d'argent fet al segle XIV i perdut en l'incendi del segle XV. Aprofitant el metall fos i afegint-n'hi més, hom fabricà un altre retaule riquíssim, com ho demostra el fet de les moltes despeses que va ocasionar. Nota curiosa és que Joan Rois de Corella prediqués la indulgència que Calixte III va concedir per tal d'aplegar cabals. Aquesta joia del Renaixement, judicada amb mots falaguers pels qui la veieren, sols es coneguda avui per descripcions literàries i per una tauleta del segle XVIII. Durant la guerra de la independència d'Espanya, el Capítol, per prudència, envià el dit retaule a la província d'Alacant. I d'Alacant el trameteren a Mallorca, on, per ordre de Josep Canga-Argüelles, el convertiren en moneda. El retaule actual el varen fer (1867) d'aram daurat i a imitació (inoportuna) de l'estil gòtic florit. Al bell mig posaren la imatge de la Mare de Déu que Ignasi Vergara féu per a la Cartoixa de Porta Coeli; es tracta, realment, d'una de les més belles obres de l'excel·lent artista; potser que no vessi d'ella

gràcia mística, però no hi manca la gràcia humana.

El Capítol, per tancar l'anterior retaule d'argent, pensà de fer unes portes. Aquestes foren treballades en fusta vella pels fusters valencians Carles, Guillem i Lluís. Qui les pintà? Antoni Ponz, tan descontent sempre, pensà en Leonardo de Vinci, atribuint-les, no obstant, a Francesc Pagano i Pau di Sancto Leocadio, els decoradors de l'antic presbiteri. Però modernament hom ha esclarit que els autors de les portes (amb els quals, per cert, el Capítol tingué cordialíssimes relacions) foren dos castellans de la Manxa, Ferran de los Llanos i Ferran Yáñez de la Almedina, que havien viscut a València, on probablement aprengueren la tècnica de l'ofici, i que passaren a Itàlia, on a un d'ells ensenyà els secrets de la pintura a l'oli Leonardo, les lliçons del qual tots dos van assimilar-se; a principis del segle XVI s'establiren de bell nou a València. Ferran de los Llanos sembla que treballaria al taller del gran mestre florentí, i això potser explica el seu estil més literalment leonardesc; el segon, en canvi, interpreta amb major amplitud, amb més genialitat, les ensenyances

rebudes. Ambdós ofereixen les notes comunes de cossos sapats, coloració a base d'intensos blaus, blancs i vermells, i escassetat de matisos que recorda l'esmalt. Per a les portes al·ludides, pintaren dotze teles, cadascuna de 1'94 metres d'alçada per 2'27 metres d'ample. Després de més de quatre segles d'existència (durant els quals solament han estat netejats dos cops, molt discretament) serven tota sencera llur forta bellesa que, segons diuen, va fer esclamar a Felip II d'Espanya que si l'altar era d'argent, les portes eren d'or.

Quan aquestes són tancades, hom veu, començant per dalt i anant de l'esquerra a la dreta: 1.er, l'Adoració dels pastors; 2.on, l'Adoració dels reis; 3.er, la Resurrecció del Senyor; 4.rt, l'Ascensió del Senyor; 5.è, la Vinguda de l'Esperit Sant; 6.è, la Mort de la Verge. Yáñez és autor de les pintures primera, tercera i sisena.

Quan les portes són obertes, hom veu, seguint el mateix ordre: 1.er, La Concepció de Maria; 2.on, La Naixença de la Mare de Déu; 3.er, La Presentació de la Verge al Temple; 4.rt, La Visita de Maria a Isabel; 5.è, La Presentació de Jesús al Temple; 6.è, La Fugida a

Egipte. Yáñez pintà els quadres primer, tercer i quart. Cal, tanmateix, no excloure la possibilitat que ambdós artistes col·laboressin en un mateix quadre.

D'altres coses remarcables hi ha al presbiteri. Un rellotge de Londres penjat en 1683 per tal que els predicadors curessin de no fer sermons de més de tres quarts d'hora. Mitja dotzena de bancs (1660), tapissats de vellut carmesí, que són propietat de l'Ajuntament. Una aranya composta, segons hom diu, de 82.284 peces, que poden ésser armades de diverses maneres; en resultar petita per la Basílica Vaticana, a la qual era destinada, va adquirir-la l'arquebisbe Joan Tomàs Rocabertí (1677-99), qui en va fer present a la seva catedral. Un escut, probablement no autèntic, amb la cadeneta i el fre del cavall de Jaume el Conqueridor; els esperons desaparegueren en 1898.

Les portetes que, a cada vora de l'altar, donen pas al Sagrari, tenen notables pintures d'un deixeble de Roderic d'Osona, el mestre de la segona meitat del segle xv qui, al primitiu aspecte autòcton, uneix notes flamenques i d'Itàlia.

Darrera el Sagrari, ja en el deambulatori i

en part sota el nivell del sol, hi ha una capella que hom suposa encàrrec d'Alexandre VI en memòria de Calixte III. L'interior té un relleu amb la resurrecció de Jesucrist. L'exterior és una obra renaixentista en alabastre, amb remat formant balaustrada. Hom ha emès la hipòtesi que relleus i estàtues són de Damià Forment.

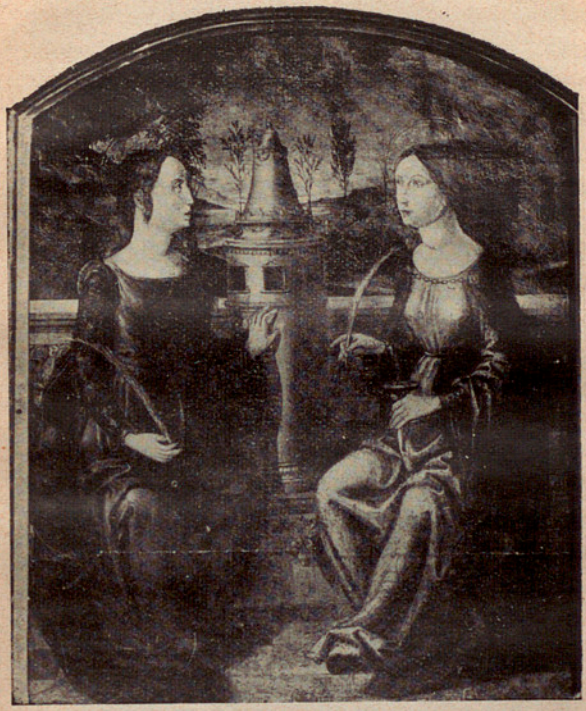
A la part anterior del presbiteri hi ha una trona, adossada al pilar de l'Evangeli. Un peu de marbre amb basament i capitell de bronze, sosté la tassa poligonal, també marmòria, els panys de la qual són bellament treballats a la manera gòtica i formen trepats damunt taules dorades. Street, que publicà la seva obra en 1865, constatava, com a detall curiós d'aquesta trona, el no tenir entrada, de faisó que (deduïa ell) si algun cop serví per a la predicació, el sacerdot hauria de passar per damunt de la barana!

VIII

COR

Es gran, però no tan accentuadament artístic com d'altres. El cadirat presenta dos ordres de seients, és de noguera ensamblada sense claus ni metall, té una severitat de bon gust i és obra de Domènec Fernández Ayarza, acabada en 1604. Al mig, damunt d'una taula, hi ha un gran Crist d'ivori, de començaments del segle XVI.

A cada banda, damunt del cadirat, hi ha un orgue major, més complet el de l'esquerra, i ambdós amb armaçó de fusta, admirablement tallada en la segona desena del segle XVI per Lluís Muñoz, damunt dibuixos de Ferran Yáñez de la Almedina. Els tècnics de

Cl. Arx. Mas

"Santa Bàrbara i Santa Llúcia".

Quadre de l'escola d'Osona. S. xv.

"La Transfiguració", per Marçal de Sax. S. xv.

música l'elogien molt des del llur punt de vista. Els orgues primitius foren reconstruïts en 1633.

A la banda del creuer hi ha una reixa de bronze, de mitjans del segle XVII. Hi comencen dues reixes de bronze contemporànies que acaben en l'altar major formant una via sacra.

El trascor és interessantíssim. La part arquitectònica fou executada en el darrer quart del segle XVIII en estil neoclàssic i amb jaspis de diversos colors. Entre vuit belles columnes varen encabir dotze relleus d'alabastre, procedents de l'anterior trascor, els quals representen escenes de l'Antic Testament (els sis de sota) i del Nou Testament (els sis de dalt). Tormo i Monzó els alaba «per llur gran bellesa i per ésser la primera obra del Renaixement florentí fora de Florència, havent estat treballats per un deixeble directe i primerenc de Llorenç Ghiberti, anomenat ací Julià lo Florentí» i que sembla haver d'ésser l'anomenat a Toscana Giuliano Poggibonsi. Aquesta obra fou treballada a València entre els anys 1417 i 1424.

IX

CAPELLES

A continuació enumerem les capelles de la Seu, exceptuant les que han estat tractades a part. L'ordre seguit comença pels peus de la nau de l'Epístola, o sia la de la dreta.

I. Capella de Sant Sebastià. Té unes pintures de Pere Orrente (murcià molt discutit, mort l'any 1645), entre les quals excel·leix la del titular, que, per cert, ara es troba vora la capella de Sant Tomàs de Villanueva. Dos sepulcres amb estàtues del fundador, Dídac de Covarrubias, i de la seva muller.

II. Capella de Sant Pere. Té categoria de parròquia. Projectada per Calixte III i executada per Alexandre VI. Entre els segles XVII i

XVIII (abans, per tant, de la renovació general del temple) fou recoberta de profús barroquisme. Pintures de l'andalús, pertanyent a l'escola de Madrid, Iscle Antoni Palomino de Castro y Velasco (1655-1726), aquell que, a més de pintor, fou teoritzant. A la porta del Sagrari, una pintura de les que justifiquen que Joan de Joanes sigui anomenat el pintor dels Salvadors. Tanca gòtica de ferro, com les que hi havia abans a totes les capelles.

III. Capella de Sant Francesc de Borja. La duquessa de Benavente (en qui recaigueren els títols i estats dels Borges) encomanà a Goya dues teles per a aquesta capella, els quals li costaren trenta mil rals, en 1799. La de l'esquerra, que representa el comiat del noble valencià quan, fastiguejat de les misèries mundanals, se n'anava del seu palau al claustre, no és de les més característiques. Més goyesc resulta el de la dreta, on figura el ja pare jesuïta presentant una creu a un moribond nu (que per pudícia va haver d'ésser en part repintat) a qui fan l'ullet uns dimonis xirois.

IV. Capella de Sant Miquel i Sant Pere

Pasqual. Un Jesús Crucificat, obra meritòria d'algun italià que el donant va assegurar que era Miquel Angel. A l'esquerra, l'altar de la Longitud del Senyor. Nom estrany, veritat? Diu la llegenda que un cavaller portuguès anà a Terra Santa acompanyat d'un fàmul turc. Volent el cavaller conèixer les mides del Sant Sepulcre, el servidor es tragué la tela del turbant i l'aplicà a les pedres; en aixecar-la, tenia impresa la imatge del Redemptor. I la tela arribà a la Catedral de València després de passar per les mans d'Elionor, esposa de Pere el del Punyalet.

V. Capella de Sant Tomàs de Villanueva (arquebisbe de València de 1544 a 1555). Obres de Josep Esteve Bonet, prolífic i bon escultor de la centúria divuitena. Taules valencianes de l'escola de Jacomart pertanyents a mitjans del segle xv. Hi és soterrat l'eruditíssim canonge Francesc Pérez Bayer.

Entre aquesta capella i el creuer (on hi ha les quatre següents) hi ha un quadre copiat per Vicents López i Portaña (1772-1850), pintor acadèmic, però amb accent personal.

VI. Capella de la Nativitat.

VII. Capella de Sant Vicens Ferrer. El

Cl. Arx. Mas

"Samsó i les portes de Gaza", per Giuliano Poggibonsi

Cl. Grollo

Sant Francesc de Borja i l'impenitent. Per Goya. S. xviii.

quadre titular (atribuït a Ribalta) és ara anomenat «el pobret» i antigament «de les posts» per que hom el suposava pintat damunt taules del seu llit. Hi fou enterrat Ausiàs March.

VIII. Capella de Sant Domènec de Guzmán. Bon quadre del titular, judicat digne de Ribera, però més aviat és de Pere de las Cuevas, madrileny del segle XVII.

IX. Capella de Sant Agustí.

Les vuit capelles següents són al deambulatori, on hi ha també la ja referida del Transagrari.

X. Capella de Sant Vult de Jesús. Sepultura amb estàtua jacent de Berenguer Guillem d'Entença, parent de Jaume el Conqueridor.

XI. Capella de la Mare de Déu del Puig (antiga patrona del Reialme de València).

XII. Capella de la Beata Caterina Tomàs.

XIII. Capella de Sant Dimas, el Bon Lladre. Quadre adossat a una taula amb la Verge de Montserrat. Fragment del sepulcre d'Andreu d'Albalat, precisament on aquest bisbe posà la primera pedra del temple.

XIV. Capella de Sant Jaume. Hi fou dita la primera missa després de la conquesta. A un costat, part completada del dit sepulcre

d'Albalat; a l'altre, tomba d'Alfons, infant sense glòria, fill primogènit del rei conqueridor.

XV. Capella de Santa Caterina.

XVI. Capella de Nostra Dona contra la Pesta.

XVII. Capella de Sant Antoni Abat. El quadre que representa el titular és un dels primers pintats per Vicens López i Portaña.

Les quatre capelles següents són al creuer.

XVIII. Capella de Sant Antoni de Pàdua.

XIX. Capella de Sant Francesc d'Assís.

XX. Capella de Sant Vicens Màrtir.

XXI. Capella del Beat Gaspar Bono.

Les capelles següents són a la nau de l'Evangeli.

XXII. Capella de la Puríssima. Bonica, molt acolorida i veneradíssima imatge titular, de l'escultor Esteve. Taules de Roderic d'Osona o d'un seu deixeble, que representen escenes de la vida de Sant Narcís.

XXIII. Capella de Sant Vicens Ferrer. Sepulcre amb estàtua jacent, de Jaspert de Botonach, quart bisbe de la València reconquerida.

XXIV. Capella de Sant Lluís d'Anjou. Serva el cos, pres per Alfons el Magnànim en

saquejar Marsella, de Sant Lluís d'Anjou, patró de Provença i cunyat de Jaume II.

YXV. Capella de Sant Vicens Màrtir. Escultures d'Esteve; pintures de López.

XXVI. Capella de la Santíssima Trinitat. Una Adoració dels pastors, de la escola de Yáñez i Llanos.

Entre aquesta capella i la porta principal, quadre important de Vicens Macip, el pare de Joan de Joanes.

A la dreta i a l'esquerra del Cor hi ha, sis a cada banda, les capelletes següents, citades començant cada sèrie pels peus.

XXVII a XXXVIII. Capelles de Sant Rafael Arcàngel, Sant Ignasi de Loyola, Ecce Homo, Nostra Dona del Roser, Sant Tomàs Apòstol i Sant Honorat, Sant Joaquim, Sant Tomàs d'Aquino, Sant Josep, Sant Matias, la Verge del Pilar i, finalment, Sant Gregori i Sant Bernat. La majoria dels quadres titulars són pintats per Josep Camaron Bononat (1731-1792). La capella de l'Ecce Homo tenia una pintura de Joan de Joanes representant el titular; en feren present a Carles IV d'Espanya en 1802; i Marià Salvador Maella (1733-1819) va fer la còpia que ara hi ha.

X

AULES CAPITULARS I SAGRISTIES

Aula capitular antiga (o Capella del Sant Graal).—A l'angle dels peus de la nau de l'Epístola hi ha una porta que duu a un passadís. A l'esquerra la paret és llisa; a la dreta s'obren dues capelles d'estil gòtic encara aparent. Totes dues tenen reixat de ferro, del segle xv. La primera és destinada a magatzem; la segona conté el Crist de la Bona Mort, escultura de dibuix mestrívol, de talla valenta i expressió melangiosa, que hom atribueix a l'escultor granadí Alonso Cano, el qual, segons conten, vingué a València fugint de la justícia; però més aviat sembla que hagi d'ésser atribuïda a Joan Muñoz, escultor valen-

Cl. Grollo

"Comiat de Sant Francesc de Borja", per Goya. S. xviii.

Sant Antoni (?). Pintura de l'escola de Jacomart. S. xv.

cià que es formà a Madrid i que fou deixeble directe del famós Gregorio Hernández.

Al fons del passadís, una porta gòtica originalment enflorada, condueix a l'Aula capitular antiga. El fundador va ésser Vidal de Blanes, bisbe de València de 1356 a 1369, el qual hagué d'amplificar el clos de la Catedral fent desaparèixer, per tant, la plaça de les Gallines. Nom del mestre? Resta desconegut. Objecte? Servir per als enterraments de prelats i canonges, i de càtedra de teologia. Però el saló fou aprofitat, a més, per a les juntes capitulars, i també per celebrar les Corts del Regne.

Actualment és una de les peces de l'edifici on plana una atmòsfera de major recolliment. La planta és un quadrat de tretze metres per banda. I les parets, de pedra negrenca i nua, s'alcen llises, sense nervis, sense motllures. Tan sols als onze metres s'obren tres finestrals amb vidrieres policromes que disminueixen la llum. Més amunt hi ha dotze mènsules, d'on surten arcs ogivals que es combinen formant una imponent volta estrellada, la qual entre els radis té rosetons de vidre. L'alçària total és de setze metres.

Al parament de la dreta, on és troba la bella trona que potser féu de trona en el sentit estricte del mot, hi ha dues curioses pintures al fresc, fetes per artistes que el Capítol volia provar. La major, que representa l'escena de l'Adoració dels reis, la va fer Nicolau Florentí en 1469. La humitat l'ha malmesa en forma que no permet de veure les excel·lències del dibuix, de la composició i del color. L'altre fresc, també admirable i també malmès, representa l'Adoració dels pastors i fou pintat en 1472 per Francesc Pagano i Pau di Sancto Leocadio.

Al fons hi ha un retaule de mestre Dalmau, que primerament fou façana posterior del Cor, d'on el tragueren en 1777. És d'un gòtic molt afiligranat, amb dos cossos, dotze compartiments i setze mènsules, en dotze dels quals hi ha unes estatuetes dels apòstols fetes en el segle XVIII. La fornícul·la del mig (porta primitiva) serva actualment la més preada relíquia de la Seu: el Sant Càlzer, el Sant Graal. La copa pròpiament dita és una cornerina oriental, semiesfèrica, d'una coloració rogenca, fosca, que a contrallum dóna matisos variadíssims. El coll i les anses són d'or, exor-

nat amb perles, maragdes i altres pedres. La copa pot molt bé ésser una joia romana; el demés s'hauria de classificar com a bisantí. Però, en definitiva, ¿la part essencial del càlzer pot ésser identificada amb el vas que serví per a la institució de l'Eucaristia? Després que la Mare de Déu fou pujada al cel, els deixebles de Jesús es repartiren tot el pertanyent a ella i Sant Pere se'n dugué el Càlzer de Jesús, a Roma. Però quan esdevingueren les afroses persecucions contra el cristianisme, el papa Sixt II ordenà al seu tresorer, Sant Llorenç, que repartís el tresor, i Sant Llorenç va trametre el vas a Osca, la seva pàtria. Hi estigué fins a 712, en què els cristians, fugint dels islamites, se n'anaren als Pirineus, on fundaren el monestir de Sant Joan de la Penya. En aquest monestir encara servaven la relíquia durant els segles XIII i XIV. El rei Martí l'Humà significà desitjos de tenir-la, ço que aconseguí mercès a Sant Vicens Ferrer. Alfons el Magnànim traslladà la venerada relíquia al seu palau de la ciutat de València, i havent d'anar-se'n, la dipositá a la Catedral, amb altres relíquies. Contra tot això, no hi ha raons històriques.

A la paret de l'esquerra, hi ha el sepulcre, amb estàtua jacent, de l'arquebisbe Martí López de Ayala (1564-69) Es una bona obra renaixentista en marbre, molt indicada per a un humanista com aquell prelat. També hi ha un bell relleu de la mort de la Verge.

Prop de la paret del fons, però ja en els paraments laterals, hi ha dues urnes funeràries. L'una, de pedra treballada en el segle XIV, conté les deixalles d'un noble desconegut; l'altra, de guix, va contenir les despulles de Jaume III de Mallorca.

Entre el parament de l'entrada i el de l'esquerra s'estenen els quadres que, als començaments del segle XVI va pintar Pau di Sancto Leocadio per a les portes de l'orgue, i una sèrie icònica episcopal. A mitjans de l'esmentada centúria, hom encarregà a Joan de Joanes que la iniciés. Per ell (o solament al seu taller i pel seu fill) foren pintats dinou retrats, la majoria fantàstics, damunt guadamacil. Els altres són de mèrit desigual.

Hi ha altres coses remarcables. Citarem solament els dos trossos de cadena, un de 59 i un altre de 70 metres, que pengen de les parets. Era el dinou de novembre de 1423.

Amb un estol de naus tornava de Nàpols el rei Alfons el Magnànim; les terres d'Occident el demanaven. Però ell es neguitejava pensant que els enemics li poguessin crear conflictes en les terres d'Orient. Per a evitar-ho pensà de castigar la ciutat de Marsella, base naval de la casa d'Anjou. I Marsella fou castigada gràcies en bona part al mariner que trencà la cadena que barrava el port.

Per una porta de l'esquerra hom entra a una peça que sembla sagristia i que va servir també de lloc per reunir-se el Capítol. Hi ha obres de gènere divers. Damunt la mateixa porta, una bella talla renaixentista. Dintre d'una vitrina, dos antipendis amb escenes de la Crucifixió i de la Resurrecció, brodats principalment amb groc, verd i vermell amb fons d'or; les complicadíssimes combinacions hi són executades amb gran finor de treball. Per cert, que abans hom creia que ambdós frontals havien pertenescut a la Catedral de Londres, d'on sortiren en finir-hi el culte catòlic; modernament, però, ha estat comprovat el caràcter autòcton d'ambdues obres, sobretot havent-se pogut documentar que eren donació feta, el darrer terç del segle xv, pel canon-

ge valencià Vicens Climent. També, dins d'una vitrina, hi ha altres dos antipendis; l'un dut de Roma, és d'argent, barroc, amb figures de sants en mitjà relleu; l'altre, també barroc, té el fons de seda carmesina i brodats aurífics ensems que relleus d'argent cisellat. Dins d'una altra vitrina, la casulla que, segons fama, va portar Calixte III per canonitzar Sant Vicens Ferrer i de la qual Alexandre VI feu present a la Catedral de València; va completament tancada, sense més tall que el corresponent al cap. Es de brodat riquíssim; porta brodades entre temes decoratius, les armes del primer pontífex valencià i algunes imatges. Un porta-pau magnífic amb representacions de Jesús Infant i de la seva vida, tan ben fetes en or i esmalt que hom les atribueix a Benvenuto Cellini, i un crític les judica com la més bella peça de l'orfebreria del Renaixement a Espanya.

Sagristia major.—És obra del segle XIV, renovellada posteriorment.

A la primera peça de la sagristia hi ha, entre altres coses, un Nazarè amb la creu, que és tingut per una còpia del Piombo feta per

Francesc Ribalta, castellonenc nat a mitjans del segle XVI i mort en 1628, educat a Madrid i a Itàlia, pintor del caràcter i realista; un Crist en la Creu que hom atribueix a Murillo; un calvari d'un deixeble de Roderic d'Osona; una taula anònima dels voltants de 1400 que podria ésser de Domènec Crespí; i una altra taula amb el cap de la Verge que, segons la tradició i uns versets llatins al peu, fou la que Jaume el Conqueridor lliurà a l'arquebisbe de Tarragona perquè digués la primera missa i que després fou posada al primer altar major de la Seu.

A la segona peça de la sagristia hi ha, entre altres coses, un crucifix d'ivori que, segons creença tradicional, pertanyé a Sant Francesc de Sales; unes taules valencianes dels volts de 1500, entre elles les de Santa Bàrbara i Santa Llúcia; un sacrifici d'Isaac atribuït a Ribalta i a Orrente; i una còpia de Rafael.

Aula capitular nova (Pinacoteca de la Catedral).—Més enllà de les cambres esmentades, es troba aquesta sala d'arquitectura neoclàssica, la qual ha estat anomenada «el millor

Museu de Primitius d'Espanya, tot i ésser escasses romanalles de la immensa riquesa sacrificada per l'academisme del segle XVIII». Fer una llista de totes les pintures seria incórrer en excessiva prolixitat; per això tan sols esmentarem, resseguint les parets d'esquerra a dreta, les més interessants per una raó o altra.

La missa de la mort de Sant Dionís pintada per Roderic d'Osona, el qual té positivament un Sant Cosme i un Sant Damià, i altres obres que li són atribuïdes, com esdevé també amb el seu fill.

Sengles retrats de Sant Tomàs de Villanueva i del Patriarca Ribera, ambdós damunt de cuir, fets de Joan de Joanes, el pintor que visqué en ple segle setzè seguint la tradició valenciana i prenent per guia Rafael, i realitzant una tasca molt delicada i molt brillant que l'ha fet en certa manera popular, per bé que ara li surten enemics. Joan de Joanes té a més, l'Angel Custodi de València i el seu Regne, un Sant Lluís d'Anjou i un Sant Vicens Ferrer asseguts, etc., etc.

Un Baptista amb signatura de Josep Antolínez, madrileny del segle XVII.

Cl.lArx. Mas

"Sant Narcís, bisbe de Girona",
per un deixeble d'Osona. S. xv.

Cl. Edit. Barcino

"La Puríssima", per Josep Estevé i Bonet. S. xviii.

Un formós cap de la Verge per Sassoferrato.

L'Adoració dels pastors, per Josep de Ribera. Es potser la millor pintura de la Catedral. No hi són les figures llòbregues d'anacoretes i màrtirs. El fons del quadre resulta fosc; però, al centre, gràcies a una llum que hom diria infusa, sobressurten el rostre de Maria i el cos del nadó divinal amb una finor de cromatisme veritablement corprenedora; a la dreta, uns pastors adoren...

Un Sant Climent, de Jacomart. Es sabut que Jaume Jacomart i Baçó fou pintor de cambra d'Alfons el Magnànim, el qual se l'endugué a la cort de Nàpols i el distingí moltíssim. També fou pintor de Calixte III. Es un artista més remarcable per la finor que pel caràcter. Més endavant té un retrat de Sant Vicens Ferrer, probablement encarregat per Ausiàs March i que potser és el més semblant al famós dominicà.

L'Estigmatització de Sant Francesc és de Mateu Cerezo, un altre madrileny del segle XVII.

Una còpia de la Transfiguració, de Rafael.

Una anomenada Verge de les Flors, atribuïda al Beat Nicolau Factor (1520-83).

Un Sant Cosme, de Ferran de los Llanos, i un Sant Damià de Ferran Yáñez. Aquestes pintures formaven part d'un retaule del qual era bancal (també en aquesta sala) un Davallament dels dits autors.

Taula amb l'escena de la incredulitat de St. Tomàs, pintada en 1400 per Marçal de Sax, cognom que fa pensar en una procedència alemanya. Te, a més, una Trasfiguració.

La Conversió de Sant Pau en camí de Damasc. Uns diuen que l'autor d'aquesta pintura és Joan de Joanes; altres, que és el seu pare, Vicens Macip, artista no massa ben conegut encara.

El fill de Roderic d'Osona, que correspon als inicis del segle XVI, té diverses peces d'un retaule de Sant Dionís. En una d'elles, al fons, hi ha una escena de tauromàquia.

Immediata a l'Aula capitular nova, hi ha la capella de les Relíquies. Quan fou acabada (1827), hi van ésser dutes les relíquies en una processó presidida per Ferran VII i la seva esposa Maria Josefa Amàlia.

Fóra impossible enumerar totes les pintures, malgrat que n'han desaparegut moltíssimes; però ja deia Escolano, amb la pe-

tulància dels antics historiaires, que enlloc del món no n'hi havia tantes.

Cal esmentar el dibuix de la Verge anomenada de Sant Lluc, que ha servit de norma a moltes obres valencianes. El marc i el peu són d'argent admirablement treballat en estil gòtic. Fou donatiu d'Alfons IV.

També es remarcable una imatge de Sant Pere feta en el segle xv, de tipus flamenc i que serva un os del sant pescador. Fou obsequi de Calixte III.

Calixte III, així mateix, donà una imatge de Maria amb el seu Fill al braç, d'argent daurat, però amb encarnadura.

Hi ha, a més, autògrafs de Sant Ignasi de Loyola, de Sant Vicens Ferrer i del Beat Joan de Ribera; reliquiaris gòtics; una caixeta amb voris que representen el rapte de Prosèrpina, etc.

Sagristia nova.—La primera porta de l'esquerra de la girola és la de la sagristia nova, la qual no demana especial deteniment.

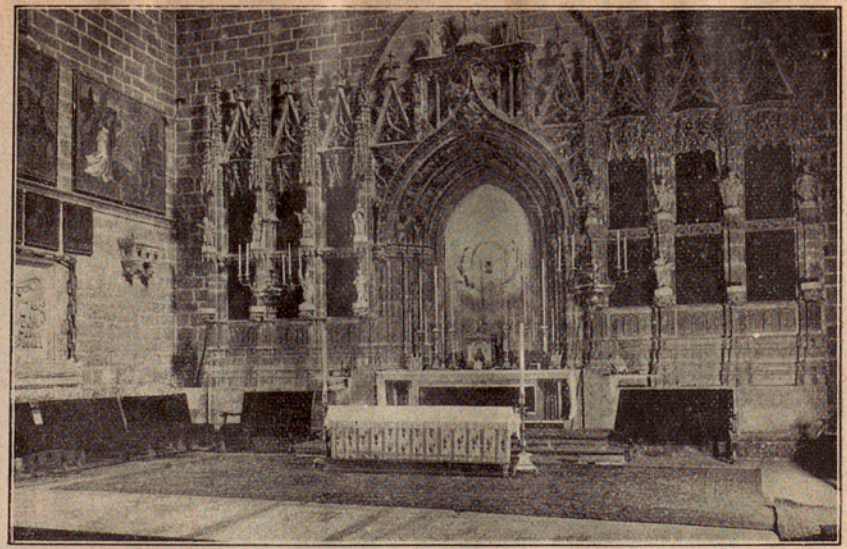
XI

ARXIU I BIBLIOTECA

Una escala que neix a la sagristia major duu a la part més enlairada de l'edifici, on es troben l'arxiu i la biblioteca.

El fons de l'arxiu consta de 6.000 lligalls i 9592 pergamins. També hi ha un cert nombre de protocols d'escribans (els primers dels quals són de l'any 1354), els *Libres d'obres*, testaments de benefactors il·lustres, relacions diverses, lletres de reis, butlles de papes, etc.

Degut a què els artistes valencians han anat col·laborant a la bellesa o a l'ornament de la Catedral, els contractes, les àpoques i altres instruments han fornit una munió de

AULA CAPITULAR ANTIGA. RÈTAULE DE PEDRA. Cl. Arx. Mas

Cl. Cardona

"L'Anunciació", per Pau di Sancto Leocadio. S. xvi.

dades per farcir monografies i fins per iniciar una història de l'art valencià.

Cal citar un pergamí amb els comptes de despeses i ingressos de les naus d'Itàlia que l'almirall Roger de Llúria va presentar a l'infant Frederic de Sicília. Per cert, que la sigillografia d'aquest arxiu és molt important, no solament pel nombre, sinó per la vàlua artística i fins intrínseca: un document d'Alfons el Magnànim porta un dels pocs segells d'or que hom conserva. Peça singular de l'arxiu és un pergamí de les darreries del segle VIII, curosament imposat en un marc i penjat a la paret. Conté les treves entre el rei Jaume II i el noble Joan Manuel, fill de l'infant Manuel, ajustades el 27 de juliol de 1296 durant el setge d'Elx, la ciutat de les palmeres. La particularitat d'aquest pergamí rau en què tota la vora inferior és plena de les llistes que sostenen trenta nou segells (tots en molt bon estat) dels atorgants i cavallers que autenticaren el document.

Mantes vegades ha estat intentada una ordenació d'aquests fons preadíssims. Una d'elles fou al segle XVIII. Però l'arranjament que hom pot donar com definitiu fou l'em-

près en 1892 pel canonge i arxiver Dr. Roc Chabàs, el qual, per bé que professava certs prejudicis en la qüestió idiomàtica i potser en altres, va acomplir una tasca molt fruitosa per als estudis valencians. Setze anys va esmerçar en l'ordenació i catalogació de l'arxiu. Al cap d'ells, el que eren munts informes, s'havia convertit en caixes ben arrenglerades en llocs ben determinats. Un índex de cinquanta mil paperetes feia molt més planera la recerca.

La biblioteca ja tenia importància al segle XIII, puix consta que aleshores el Capítol es preocupà de construir un local a posta per a llibreria. Si hom té en compte les nombroses donacions i les compres de llibres que figuren en la documentació de l'arxiu, hom pot ben assegurar que la biblioteca era prou nodrida. Encara subsisteixen més de cent còdexs en vitela, dels segles XIV i XV, i no pocs incunables de mèrit. Entre els còdexs, són notables tres missals anglesos que el P. Jaume Villanueva dóna com a escrits a les acaballes de la centúria XIII o als començaments de la XIV. Abunden els còdexs admirables per les il·luminacions; és de remarcar la vinyeta d'un

missal del segle XIV, que representa el Pantocràtor amb el Tetramorfos, dibuixada per una molt hàbil mà catalana o valenciana amb influència de Siena. Però, en canvi, altres llibres estan mancats de les miniatures (delictuosament arrencades) que farien els Atzuara, els Crespí i altres artistes semblants. A més, cal esmentar les obres de Francesc Eiximenis, les de Joan Rois de Corella, etc. I per acabar aquestes notes convindrà assenyalar la existència de volums (quatre en valencià) que contenen sermons de Sant Vicens Ferrer. Hom sap ja que les dites peroracions no són escrites de mà del sant, però van ésser escoltades pel manuscriptor, i serven el regust peculiaríssim que donava als discursos el popular Àngel de l'Apocalipsi.

XII

COROL·LARI

La característica general de la Catedral de València pot ésser resumida en una paraula: duplicitat. Duplicitat hi ha, efectivament, entre les essencials línies gòtiques, dibuixades a trenc d'alba del reialme valencià, i les superficials línies neoclàssiques, dibuixades en un dels períodes de major decandiment íntim per què ha passat la terra valenciana.

I escatint encara més, trobarem duplicitat en el mateix estil gòtic emprat per a l'obra fonamental de la Seu. Devegades hi apareix la influència castellana. Cal dir, però, que generalment sura la tonalitat catalana.

Cert, la vida de València és també condi-

cionada per la duplicitat que l'anorrea fent-li professar un hibridisme infecund.

Ara no cap esperança que el temple torni a tenir a tot arreu els seus trets gòtics. Tant de bo el país tornés plenament al seu estil!

BIBLIOGRAFIA GENERAL

Teixidor, Josep: *Antigüedades de Valencia. Observaciones críticas donde con instrumentos autènticos se destruye lo fabuloso, dejando en su debida estabilidad lo bien fundado:* 1767. Les reedità Roc Chabàs (València, 1895). Les pàgines 210-93 del primer volum parlen de la Catedral de València amb molt d'encert si hom té en compte el temps.

Ponz, Antonio: *Viaje de España, o Cartas en que se da noticia de las cosas más apreciables y dignas de saberse, que hay en ella.* El volum quart (Madrid, 1774) parla de la Catedral de València (pàgines 24-51). Hi abunden les observacions personals de l'intransigent crític neoclassicista.

Villanueva, Jaime: *Viage literario a las iglesias de España.* Als volums primer i segon (Madrid, 1803 i 1804) hi ha alguns capítols monogràfics sobre còdexs, ornaments, etc., catedralicis.

Cruilles, Marqués de: *Guía urbana de Valencia antigua y moderna.* Al volum primer (València 1876) hi ha un capítol (pàg. 67-91) on parla de la Catedral succintament i amb claretat.

Llorente, Teodoro: *Valencia.* Forma part de la col·lecció *España. Sus monumentos y arte. Su naturaleza e historia.* Al tom primer (Barcelona, 1887) parla (pàg. 549-624) de la Catedral, amb bona informació, ara quelcom endarrerida, i amb un estil molt propi per al gran públic.

Sanchis y Sivera, José: *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística.* València, 1909. Aquesta obra, de prop de sis centes pàgines força il·lustrades, és un veritable arsenal de dades, tretes, en llur gran majoria, de l'arxiu de la Catedral.

Lamperez y Romea, Vicente: *Historia de la arquitectura cristiana española en la Edad Media según el estudio de los elementos y los monumentos.* El tom segon (Madrid, 1909) dedica les pàgines 387 i següents a un estudi concís i substanciós de la Seu valentina. A més, el llibre ofereix la facilitat de fer comparacions.

Martínez Aloy, José: *Provincia de Valencia*, dins la *Geografía General del Reino de Valencia* dirigida per F. Carreras Candi. El volum primer (Barcelona, sense data) parla senzillament i clara de la Catedral a les pàg. 760-77. Moltes il·lustracions.

Tormo, Elías: *La Catedral gótica de Valencia.* Pàg. 1-36 del primer volum d'actes i memòries del III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (València, 1925). Es el primer estudi sistemàtic dels elements gòtics de la Catedral valentina. Interesantíssims punts de vista.

Idem: *Levante (Provincias valencianas y murcianas)*, dins la col·lecció *España (Guías Regionales Calpe).* Madrid, 1923. A les pàg. 82-97 tracta de la Catedral de València amb abundor de dades molt compendioses i també molt sistemàtiques.

Street, George Edmund: *El Arte gótico en España.* Traducció, feta per Romà Loredo, de l'obra anglesa que fou fruit d'uns viatges fets durant els anys 1861, 1862 i 1863. Hom parla de la Catedral de València a les pàg. 280-88 d'aquesta edició.

INDEX

		Pàg.
I.	Dades històriques.	5
II.	Planta.	22
III.	Alçat.	27
IV.	Portes.	32
V.	Cimbori.	43
VI.	Campanar.	46
VII.	Presbiteri i anexos.	53
VIII.	Cor.	60
IX.	Capelles.	62
X.	Aules Capitulars i Sagristies. . . .	68
XI.	Arxiu i Biblioteca.	80
XII.	Corol·lari.	84

INSTITUTO AMATLLER
DE ARTE HISPÁNICO

N.º Registro: 4169
Signatura: M. y G. (B)
II-Valencia
Sala X
Armario
Estante